

**XV!**

**ANY III    nº 12    Tardor 1989**

**REVISTA COMARCAL  
DELS PORTS**

Ajut. 225. pts.



**Vilafranca**



ASSOCIACIÓ  
CULTURAL I CNL  
DELS  
PORTS



# SUMARI

## EDITORIAL

### MONOGRÀFIC:

- Vilafranca
- La història
- Voltant el terme
- Dades climatològiques de Vilafranca
- Edificis, monuments i obres artístiques
- Festes, tradicions i folklore
- Grups Culturals
- Evolució demogràfica i població actual
- Economia
- Proposta
- Anàlisi de la situació social
- Opinió

### COMARCA

- El Forcall
- La Mata: Aplec 1990
- Vilafranca: Obres
- Villors: Obres de l'Escola Taller
- Tinença de Benifassar
- Notícies de l'Associació  
Grup de Dones dels Ports
- Morella

### EL CAMP

- La Cooperativa Comarcal Sant Antoni Abat  
i el desenvolupament dels Ports

### LA BÚSTIA

### OPINIÓ

- Està Morella als Ports? (II)

### PUBLICACIONS

- Colònia morellano-catalana. Sexenni

### ORELLA ESCRIVANA

- «Visca Sant Roc i el seu porquet» i  
l'Ajuntament i «Morella»

### CULTURA

- Tota la Bibliografia sobre la Comarca
- Concessió de les beques d'AMYC
- Creació Vallivana (II)

### TRADICIONS POPULARS

- Este raconet de món

**Equip de redacció:** Carme Segura (Cincorres), Narcisa Rambla (El Forcall), Ramon Bel i Bartomeu Messeguer (Herbers), Josep Maria Zapater (La Mata), José Bordas -esports-, Ernest Querol, Jesús Sangüesa (Morella), Emili Vinaita (Portell), Manuel Clemente, Quico Blasco (Serita), Josep Manuel Falco (Vilafranca).

**Fotografia:** Grup de Fotografia de Morella i Salvador Rabaza.

**Dibuixant:** Jesús Ortí.

**Correcció lingüística:** Josefina Borràs, Ernest Querol.

**Col·laboradors:** Tots els que vulguen escriure.

**Administració:** Rafael Prats.

**Distribució:** Joan Carles Marcobal.

**Edite:** L'Associació Cultural i Comissió de Normalització Lingüística dels Ports. Correspondència a l'Apartat de Correus n° 18. 12300 Morella.

**C.I.F.:** G 12080636. - **Imprimeix:** Jordi Dassoy Carcellé. - **Dipòsit Legal:** B. 20.594-1987.



## El Cop de l'Estat

Que als valencians se'ns hage impedit vore TV3 és un fet que no té cap justificació, ni una, ni mitja, ni cap. Mala peça tenen al teler els que fixen programes per a l'any 2000 quan al 1989 seguen la llibertat d'expressió amb una política de guant blanc.

Malament rai si han d'utilitzar l'ordenació legal per no permetre que uns ciutadans continuen distraent-se mirant una televisió, perquè això delata eixa legislació que talla els drets més elementals contemplats a la Declaració Universal dels Drets Humans.

Però no només això, pose clarament de manifest (per a tots els que encara no se n'havien adonat) que l'actual organització de l'Estat només està feta per fer callar la boca als malcontents que no poden sofrir una política descaradament centralista. Encara que aquesta voluntat és tan forta per part dels que detenen el poder que els trau el maquillatge pseudoautonomista a la primera de canvi. Vegeu sinó la concepció dels mitjans de comunicació estatals que està començada per la teulada. El model ha estat intacte dels del franquisme, només s'han anat afegint –com a afegitons a l'essència– les televisions autonòmiques (amb prou traves per part de l'estat, en el cas de TV3, per a la utilització de la xarxa de la televisió espanyola). Per què no li han donat a la televisió valenciana la mateixa freqüència que al primer o segon canal? Hi ha coses que són intocables i només el fet de plantejar-les és considerat una provocació. Primer és la unitat i després la murga d'alguns dels seus membres indòcils. I també és mala sort que uns dels que més criden tingue la mateixa llengua que dos més dels altres.

Als valencians ja ens va anar ben just de tindre una televisió, depassave la seua concepció unitarista. Si ara en podríem tindre dues en la nostra llengua (suposant que la TVV emeta íntegrament en valencià) ha hagut d'arribar el garrot i traure'n una. De res val que haguérem pogut quedar 5 (1<sup>a</sup> i 2<sup>a</sup> cadena i les tres privades) a 2 (TVV i TV3), ja els pareixerie questionat el seu espai *nacional* de comunicació que tants de beneficis els ha aportat i els aportarà. La normativa de les televisions privades ja suposave una minorització de tota llengua que no fore el castellà.

Els garrots no són casuals: ho han dit al mes d'agost i amb un argument que ells mateixos havien contradit en haver anunciat ja fa molt de temps una altra freqüència per a la TVV que permetie captar totes les televisions. Però el problema sí que és de freqüència, de la freqüència amb què s'han proposat les diverses accions per eliminar-nos les diferències que dificulten *la unidad de destino* cap a no se sap a on, i no cal dir que la llengua n'és una d'elles; amb la fatalitat que entre tots els que la parlem sumem més de 10.000.000 de persones.

Encara ha posat moltes altres coses al descobert, entre elles el paper de sucursal dels dirigents autòctons i dels membres del seu partit que assumeixen els seus *dictats* –si no és que són ells els autors de la idea, com el ministre Serra va assegurar.

Com que abans s'agarre a un **mentirós** que un **coixo** es pot vore la TVV i la TV3 per freqüències diferents. Les interferències només eren mentals: la síndrome centralista.

**NOTA.**– He arribat a la dotzena, això supose que sóc la revista de la comarca que més números ha tret ininterrompudament, i la que més temps he durat: quasi dos anys i mig; confio fer-me molt vella...! A més, ja consto inscrita en el Registre de la Propietat Industrial, per tant ningú no pot utilitzar el meu nom: **AU!**

Juntament amb aquest número rebreu un extraordinari, que l'any passat va ser el de l'Aplec i que ara serà en **QUADERN AU!**, enguany és el recull dels guanyadors del V Concurs Literari Vint-i-cinc d'Abril que també organitze la mateixa Associació Cultural i comissió de Normalització Lingüística dels Ports, que m'edite a mi.

•Per error en l'anterior número va aparèixer en els resultats de les eleccions municipals de 1979 a Vilafranca el PSOE com a segon partit més votat quan en realitat solament es presentaven l'UCD i el PCE.



# MONOGRÀFIC

Realitzat per: Llorenç Tena, Raül Colom i Josep M<sup>o</sup> Zapater.

Han col·laborat: Juan Manuel Falcó, Cinta Monferrer, Rafael Monferrer, Ignasi Llopis, Lourdes Tena i Joan.

## Vilafranca

A la part meridional de la comarca dels Ports es troba Vilafranca. Un poble que malgrat no disposar de molts recursos naturals i de patir una climatologia adversa, al llarg dels seus 750 anys d'existència ha sabut reeixir i anar prosperant fins convertir-se actualment en el poble més industrialitzat de la comarca.

En este monogràfic hem tractat l'aspecte físic del poble (monuments, obres artístiques, paratges pintorescos, clima, etc.) però hem volgut donar un tractament preferencial als aspectes més humans i vius que identifiquen al poble com són la història, la població, l'economia, les tradicions i el folklore, grups culturals, etc.

## La història

Aquest any, se celebra el 750 aniversari de la Carta Pobla, data essencial per començar la història de Vilafranca com a poble, i a partir de la qual es troben documents contenidors d'importants informacions de la vida de dita vila.

Però la vida de l'home de Vilafranca no comença amb aquest acord.

Els seus orígens es remunten a la prehistòria, tenint al nostre terme les restes d'un poblat del bronze localitzat a "Tereta del castellar", així com jaciments ibèrics situats arreu del terme vilafranquí, i alguna que altra pintada rupestre sense catalogar.

A banda d'aquests vestigis prehistòrics, Roma també ens ha deixat testimoni de la seua civilització amb les ruïnes d'alguna calçada secundària i monedes imperials, etc... El mateix passa amb els musulmans.

A part de dites restes, pel moment no s'ha trobat cap altra que ens pugui arribar un poc més a la vida anterior a la Carta Pobla.

Fou el 7 de febrer de 1239 quan Vilafranca, amb el nom de "Rivus Truitarum" o "Riu de les truites" es convertí en una vila senyorial pertanyent a en Blai d'Alagó, ubicada a la partida del Castell de Culla.

A causa d'un sèrie de problemes i conflictes mantesos per la casa d'Alagó i el rei, Vilafranca passà a ser propietat d'aquest últim, que la incorporà al "Termens generals del Castell de Morella" el

14 de maig de 1303, com una aldea més de la dita ciutat.

Un gran disgust per part dels vilafranquins acompanyà aquesta operació, els quals per demostrar la seua disconformitat i anul·lar la seva dependència de Morella, iniciaren una guerra que es prolongà durant quatre-cents anys.

Després d'haver contribuït amb els seus diners i mà d'obra a la construcció, manteniment d'edificis i institucions de dins de l'àmbit urbà de Morella, que en res els ajudaven, Felip IV ens donà la independència, que mai va arribar a ser efectiva perquè abans d'aplegar-nos, Morella havia actuat aconseguint l'anul·lació.

Finalment, Vilafranca i les aldees de Morella representades per un vilafranquí, en Joan Baptista Penyarroya, obtingueren la independència, atorgada pel rei Carles II d'Àustria el 9 de febrer de 1691.

Com a conseqüència d'aquest fet Vilafranca i totes les anteriors aldees es pronunciaren a favor de l'arxiduc Carles de la casa dels Àustries a la guerra de Successió.

Dues guerres més, visqué Vilafranca durant el seu pas pel temps, la primera, la guerra carlista, prenent part defenent a la Regina Isabel, i la segona com tots sabem la guerra civil.

Des d'aleshores la pau i el camí cap al progrés ha estat els dos trets més característics del nostre poble i de la nostra història.

Cinta Monferrer

JOVENIVOL  
moda



BLASCO DE ALAGON, 4  
Tel. 160710 MORELLA



TEJIDOS *Vinales*

Segura Barreda, 1  
San Nicolás, 22 - Tel. 16 00 63 - MORELLA (Castellón)

# Voltant el terme

El terme de Vilafranca té forma romboide, la seua superfície abarque 9369 km<sup>2</sup>, i limite al Nord amb l'Iglesola, Portell i Castellfort, a l'Est amb Ares i Benassal, al Sud amb Vistabella i a l'Oest amb Mosquerola.

Malgrat que una part important del terme està ocupada per l'atiplà, la resta és molt accidentada destacant entre les principals altures el **Tossal dels Montllats** (1643 m.), el **Tossal de Coder** (1467), el **Tossal del Mas d'Altaba** (1433), el **Tossal del Mas de Tosca de Dalt** (1379), el **Tossal d'Arriello** (1315) i el **Picalo** (1304).

Per l'altra part els punts més baixos són el **Barranc de la Fos** (820) i **La Ferranda**, al riu de Montlleó (730 m.).

En el que respecte al poble, es troba a 1127 metres sobre el nivell del mar.

Eixint del poble per **El Camí Reial**, camí que porta a Benassal, arribem a la **Font dels llavadors**, lloc ideal per berenar a la ombra dels seus xops.

Més avant deixem el camí de Benassal i n'agafem un altre a la nostra esquerra, que ens portarà al **Mas de Cingles**, des d'allí, podem contemplar l'impressionant **barranc de la Fos**, amb els seus 220 metres de desnivell, al fons del qual està la **font de Gironi** que segons diuen la seua aigua augmenta la fam (si es baixa a per ella) i dalt, a meitat de la roca està el **pou de la Llamia** que abans rebia l'aigua del **barranc de la Teuleria**.

Del **mas de Cingles** tornem per on hem vingut per la **font de La Canaleta** voregem el **barranc de les Teixeres** per poder observar les capritxoses formes que l'erosió ha produït a les **Coves del Forcall**. Per seguir més avant ens trobem en la necessitat de creuar un petit barranquet, cosa que podem fer gràcies a l'existència de dos ponts naturals que hi ha dalt de les coves.

Des d'allí ens dirigim cap al **Mas del Pinar**, ja en el **Pla de Mosorro** i ens endinsem a la **Serra Negra** per arribar al cim del **Picalo** a 1.304 metres d'altitud.

A l'altra part, el terreny està tallat verticalment. Just baix de nosaltres, ja en el terme de Benassal, es troba el **Mas de Fores** i, més al fons, el **riu de Montlleó**, i al voltant una enorme extensió que ens permet vore fins i tot set pobles diferents: Benafigos, Benassal, Culla, Vistabella, Puertomingalbo, l'Iglesola i Vilafranca.

Per veure una altra part del terme eixim del **Serrito** agafant la pista del **Mas de Tena** fins arribar a la **Creu de Sant Pere**, on tots els anys se celebra una rogativa. Una volta allí pugem al cim del **Cabeço**, des d'on podem veure tota la partida dels **Campellos**, que comprén una àmplia zona de pinar, on es troben el **Mas La Curra**, el **Mas del Curro**, i el **Mas La Llesca**, que es diu així perquè antigament es donava un tros de pa amb permil a tots els participants a una romeria que per allí passava; i, per últim, el **Mas de Pau**, un dels llocs on s'ha mantingut més arrelada la Jota Vilafranquina, per altra banda aquest mas té la particularitat que essent de Vilafranca, una de les cases té la cuina en el terme de Castellfort.

Vista ja la partida dels **Campellos** baixem per l'altra part del **Cabeço**, per dirigir-nos cap al **Mas de Gràcia**, a la falda del **Tossal d'Arriello** i finalment a **Cabestany**.

A partir d'aquí el recorregut transcórrerà pel barranc del "**Molí Pitarch**".

Aquesta zona del barranc, que arriba fins al **Mas d'Asnar**, i l'**Escolano** es troba pel **Tossal del Mas del vent**, essent la flora molt rica i variada.

A partir del **Mas de Pitarch** el terreny es converteix en més rocós i escarpat, destacant els **Ullals del Molí Pitarch** que porten aigua durant quasi tot l'any. Més a baix el barranc s'endinsa fins el terme de Benassal.

Eixint per la carretera de Terol ens trobem, en primer lloc, **El Llosar** amb la seua ermita del segle XVII i el majestuós Om del qual ja fa referència J. Cavanilles en l'any 1789, sense oblidar-nos de les **Fons del Llosar**.

A cinc quilòmetres, ja en els límits del terme està la Poble del Ballestar, d'on vénen els orígens de Vilafranca, i per on passa el **Riu de les Truites** que limite les terres de Vilafranca i l'Iglesola.

Creuant el riu pel pont gòtic i seguint el seu curs cap avall ens trobem amb la **font de la Gotera**, on l'aigua cau del sostre d'una cova. Seguint avant ens trobem amb el **Molí en Rius**, on es molia farina per fer pa, i la **Molineta**, que servia per moldre els preparats per als animals; i més avall, just al terme de Portell, ens trobem amb el **barranc de les Carabasses**, al transcurs del qual es troben les últimes pintures rupestres que hi ha al terme.

Si pel contrari eixim de la **Poble cap** a dalt podem pujar al **Tossal de Coder**, a 1467 metres d'altitud, des d'on es veu una esplèndida vista de tot el curs del riu. Aquesta zona cobreix un extens pinar que arriba fins el turó de **Palomita**.

Del tossal baixem per la **Vall de la Torre Nova**, un preciós fondal que rep el seu nom de la **Torre Nova**, que durant l'ocupació àrab es va constituir en uns dels últims focus de resistència; els habitants de la zona van decidir incendiar-la i edificar-la després la seua marxa.

Al voltant d'un quilòmetre més amunt seguint la carretera de Mosquerola està la **font del Regagel** i sobre ella l'altura màxima del terme: el **Tossal dels Montllats**, amb 1643 metres d'altitud, des d'on es divisa el mar en un dia clar i segons asseguren alguns inclús els Pirineus.

Més al Sud es troba el **Barranc d'en Llorens** conegut també per **Barranc dels Frares**, que abarque des dels **Motllats** a 1340 metres d'altitud fins a la seua desembocadura al **Riu de Montlleó**. A l'esquerra del barranc es troba la **Serra Brusca** i des del seu punt més alt, a 1433 metres es divideix al fons una esplèndida vista de Vilafranca, i a la seua vessant, la **Torre Leandra**, el **Mas de Colau**, junt a diverses fonts com la del **Marqués**, la **Ballestera**, etc.

Aquest barranc és molt agrest, fins i tot, antigament la gent no li volia viure perquè estava habitada per llops i altres alimàlies.

Quasi al final del barranc es troba el **Salt del Cavall**, roca vertical per la qual, segons la tradició, un cavall carregat de vidres que anava cap a l'Estrella va caure sens sofrir cap mal, tant la càrrega com l'animal.

El barranc acaba al **Molí dels Ullals**, ja en el **Riu de Montlleó** i es troba just on convergeixen els termes de Vilafranca, Mosquerola i Vistabella.

Si seguim pel curs del riu, ens trobarem amb el **Barranc de la Figuera**, dalt del qual es troba el **Cantal Foradat**, que rep el nom d'una roca, a la qual l'erosió ha dotat d'una estranya figura, i baix, junt al riu, està **La Ferranda**, el lloc amb menys altitud (730 metres) del terme, on es dona la paradoxa de veure oliveres, vinyes, figueres i altres tipus de fruitals tan impropis del clima de Vilafranca.

Degut a l'espai reservat per aquest article, tan sols hem pogut descriure el més destacable del terme de Vilafranca, tanmateix esperem que els hage ajudat per conèixer, encara que siga de forma superficial, aquesta part de la comarca.



**PASTISSERIA**

**CASA GORRETA**

**JOAQUÍN ANDRÉS**

DES DEL 1900  
L'AUTÈNTIC FLAÓ MORELLÀ  
Marquesa F. Sol, 2

**MORELLA - Tel. 16 01 74**

**TALLERES HONORIO**

Agencia  
**RENAULT**



Hostal Nou, s/n

Teléfono 16 01 91 **MORELLA**



## Dades climatològiques de Vilafranca

### Dades històriques de precipitacions

Any	Precipitacions (L/m <sup>2</sup> )
1922	891'1
1955	718'1
1956	631'5
1957	789'1
1958	574'1
1959	1.049'5
1960	656'5
1961	512'5
1962	543'4
1963	763'6
1976	837
1977	943'6
1978	388'3
1979	454'5
1980	542'9
1981	570
1982	910
1983	506
1984	553
1985	441
1986	537'6
1987	676
1988	971'6

Dia amb màxima precipitació: 144'2 l/m<sup>2</sup> un dia de novembre del 59.

Mes amb màxima precipitació: 401 l/m<sup>2</sup>, octubre de 1962.

Any amb màxima precipitació: 1.049'5 l/m<sup>2</sup> el 1959.

Mitjana anual (23 anys): 672'2 l/m<sup>2</sup>.

Temperatura mínima: -24° C a l'any 1957.

#### TEMPERATURES

Any	Màxima	Minima
1979	33° C	-7° C
1980	35	-9
1981	33'5	-7'3
1982	37'5	-5
1983	35'5	-10
1984	35	-7'5
1985	34'5	-13
1986	34	-6'5
1987	35'5	-9
1988	33'5	-9'5

## Edificis, monuments i obres artístiques

### El llegat històric

"Els pobles dels Ports són com lluerns gòtiques que ens mostren la vida dels segles passats", com és el cas de Vilafranca, on es troben clars exponents de l'època.

Del gòtic primitiu artísticament també conegut per "romànic-terciari", al qual pertanyia el primer temple parroquial, resten avui el Pont Vell amb marques dels pedrapiquers, la torre-fortalesa i l'ermita de Sant Miquel a La Pobla del Bellestar. D'un període més posterior són les torres-fortalesa medievals del terme (Torre Fonso, Torre Leandra), tan freqüents en zones frontereres com aquesta; l'interessant edifici de la Sala de la Vila amb finestrals geminats i lobulats del segle XIV, el portalet de Sant Roc, i d'altres dependències del Consell són també d'aquesta època—darreries del segle XIV—, el Forn, la Confraria, el Sant Hospital, l'Estudi de Gramàtica són desapareguts, encara que hi resten vestigis en els traçats de la placeta de l'Església i una gàrgola i dos arcs gòtics en la coneguda Escoleta de Baix, alçada sobre la volta del primitiu forn de la Vila, així com en la desapareguda murada de la Vila, la primitiva ermita del Llosar i en quatre peirons enderrocats, catalogats de mèrit artístic extraordinari.

El renaixement ens ha deixat la millor mostra arquitectònica de Vilafranca, àdhuc, de les diverses terres castellanenques, en el seu temple parroquial (1567-1572), la torre de conjurar adjunta, les sis pilastres toscanes de la façana sud de l'Escoleta de Baix i els casalicis de la Torre Nova i Torre Leandra.

De la primera època del barroc són el coret de la església, l'actual ermitori de la mare de Déu del Llosar (Finalitzat sobre el 1683), alguns masos notables del Poble, algunes cases particulars del carrer de Dalt i del carrer de Baix. I d'una segona etapa, l'ermita de Sant Roc (1705-1726), l'ermita del calvari, l'ermita de Santa Bàrbara, etc., així com algunes del carrer Major.

Pel que fa al neoclàssic, es pot dir que quasi ens va ignorar, a no ser que incloguem, almenys per la data, els arcs de Plàcid Tena, al Llosar (1845-1848), i algunes cases del poble.

#### El paisatge urbà contemporani

En referència al paisatge urbà contemporani, cal dir que a darreries del



segle XIX i les primeries del XX s'observa una gran ampliació del sòl urbà, amb l'eix ampla que ja ultrapassa els límits del clos antic cercat per la desapareguda murada, al voltant de la carretera d'Alcalà, avui Avinguda de Castelló. Aquesta eix ampla farà que progressivament augmenten les edificacions als afores del poble d'afores. Serà en aquest moment quan sorgeixen electicismes, neostils i modernismes, i va apareixent a la Vila algun reduït exemple de manifest interès, dels quals podríem esmentar els següents: En l'electicisme tenim la mostra del campanar (1908-1911), la línia neoclàssica de la casa número 9 del carrer València, encara que no és cap herència destacada, ens ha deixat alguns clars exponents en façanes, portes, reixes i mobiliari modernista, vegeu alguna casa del carrer Major i de l'Avinguda de Castelló, la façana del desaparegut col·legi de les monges, la Plaça de bous, etc.

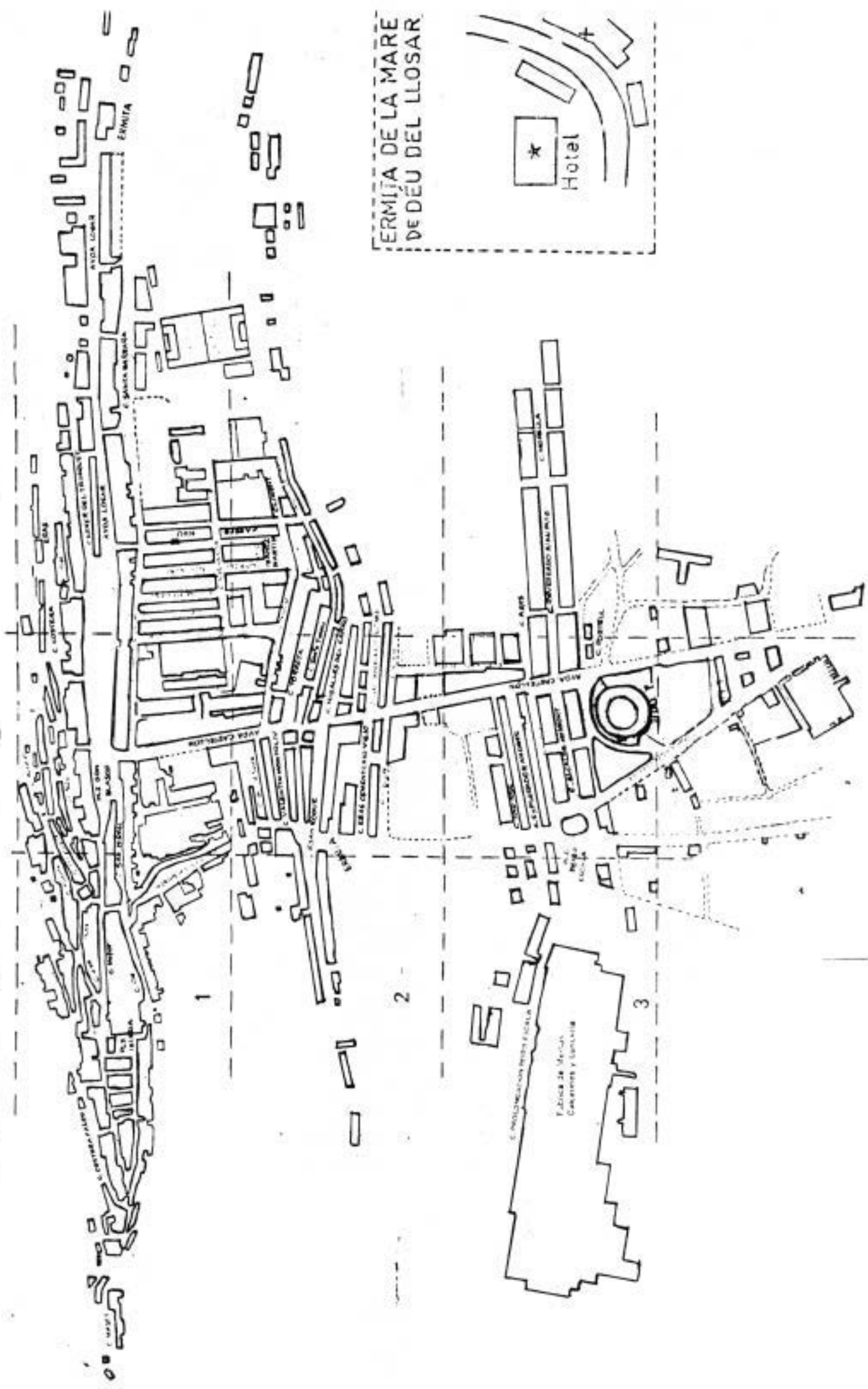
Tot aquest seguit d'elements testimonien l'apogeu de Vilafranca en les tres primeres dècades del segle, degut al despertar i consolidació industrial.

Encara que, en general, l'arquitectura urbana Vilafranquina és prou minvant en gustos, llevat d'honoroses excepcions, és de notar, cada vegada més, la tendència a la rehabilitació crítica pel que fa a l'estètica, tot el qual és un bon punt d'inici per proseguir endavant.

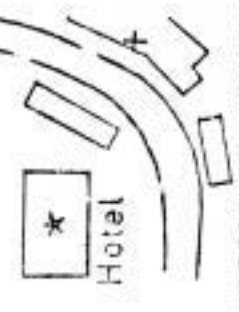
#### OBRES D'ART

El Museu Parroquial conserva una interessant col·lecció de obres d'art, relacionades amb el culte. El retaule de Bernat Serra, obra del pintor morellà datada del 1429. Procedeix de l'ermita de Sant Miquel a la Pobla del Bellestar. El retaule de Valentí Montoliu, ubicat originalment a l'església de la Mare de Déu del Llosar, està dipositat al saló d'actes de l'Ajuntament. El va pintar el Santmatedà Montoliu el 1455, segons l'opinió dels crítics, la major pintura de tot el segle XV valencià.

PLÀNOL GENERAL DE VILAFRANCA



ERMIJA DE LA MARE  
DE DÉU DEL LLOSAR





# Festes, Tradicions i Folklore

A través d'una mirada retrospectiva del calendari lúdico-festiu de Vilafranca observem que la festa és una constant dins la vida quotidiana del poble. Ens trobem en una sèrie de festes que per l'imperatiu del temps han desaparegut, però hi ha altres que paral·lelament al pas dels anys han sabut evolucionar i s'han convertit en les festes que actualment ens identifiquen.

## 1. SANT ANTONI ABAD

És la festa més antiga de Vilafranca, de secular tradició, ja que el culte a aquest sant data del segle XIV.

Aquesta festa se celebra el diumenge següent al 17 de Gener, encara que els actes comencen quatre setmanes abans quan s'eix al **monte** per arreplegar els **"troncs"**, soques de carrasques i roures que la gent ofereix al sant per a després subhastar-los. A aquest fet es dediquen tres caps de setmana, una per a cada partida del terme.

El dissabte del següent cap de setmana s'empra en l'elaboració dels **"pastissos"**, pastes típiques que els majorals ofereixen a tota la gent que assisteix a la festa.

El diumenge, els homes del poble agafen les seues montures i tractors i van a tallar les **"barres"**, troncs de pins, que seran utilitzades per formar l'estructura de la barraca.

El dia anterior al del Sant es talla la **"malea"**, branques de ginebre i sabina que s'empraran per reomplir la barraca. En aquest acte participa molta gent: majors, jòvens i fins i tot xiquets, als que es convidava a un dinar consistent en sardines salades, patates torrades, all i oli i tot el vi que es vulgue. Després de dinar es duu a terme la típica **"entrada de la malea"**, on es realitza el **"alto"**, representació que simbolitza un antic enfrontament entre la gent del poble que agafava llenya furtivament i el guàrdia de **monte**. En aquest moment es llegeixen les **"relacions"**, poesies iròniques dedicades als majorals. Quan la malea arriba a la plaça es descarrega i comença la **"ronda"**, on desfilen les montures portant les cridaneres **"mandilades"**.

Un cop finalitzada la ronda es planta la monumental **"barraca"**.

A la nit, un grup de jòvens vilafranquins interpreten la vida de Sant Antoni



Abad, obra que data de darreries del segle passat i a continuació es representa el **"sainet"**.

En acabar el teatre es pren foc a la barraca, essent aquest un dels actes més identificatius de la festa.

El diumenge és el dia dedicat al Sant que comença en una missa seguida de la processó on es beneeixen els animals.

Després s'inicia la **"ronda"**, encapçalada per Sant Antoni, Morondo, l'angelet i els dimonis, en la qual participen jòvens ataviats amb el vestit típic vilafranquí damunt els caballs, i xiquets portant les **"canastes"**.

També es canta i balla la jota, de la qual podem destacar aquella estrofa que diu:

"Ja està la ronda al carrer  
la ronda de Sant Antoni  
les grupes i les canastes  
l'angelet i el dimoni."

De vesprada, i com acte final, se celebra l'**"armoneda"**, on se subhasten tots els donatius que el poble ha fet al Sant.

Aquesta festa no ha tingut una continuació regular, ja que va estar un període de 17 anys, fins al 1980, en els quals la festa no se celebrava, però actualment encara que alguns actes han desaparegut com poden ser les **"joies"** (carreres de caballs, matxos...) o el **"bandeig del gall"** (joc que consisteix en agafar des de damunt d'una montura un gall penjat arrancant-li el coll); i altres han evolucionat com és la substitució dels caballs pels tractors, la festa ha reeixit i ha

recuperat la importància que sempre havia tingut.

## 2. FESTES MAJORS

La primera documentació que s'ha pogut obtenir d'aquestes festes data de darrers del segle XVII, quan se celebraven a finals de juny i principis de juliol.

A partir de llavors, aquest període festiu ha anat variant dins el calendari segons quina era l'activitat econòmica principal del poble.

Així, des de mitjans del segle XVIII van passar a festejar-se al setembre, cosa molt lògica si tenim en compte que ere l'agricultura el mitjà de vida principal de Vilafranca, i, per tant, juliol ere una època en la que hi havia molta feina. En eixos moments les festes sempre començaven el 8 de Setembre, dia dedicat a la Mare de Déu del Llosar, i seguien el dia 9, dia de Sant Roc, el 10, Ànimes, i l'11, dia dels fadrins i quintos; a les que s'afegiria el dels músics en els anys 1950-1964. Aquest esquema va canviar en la dècada dels 70, quan la indústria esdevingué l'activitat econòmica principal, allargant-se la duració de les festes a una setmana.

En 1988 pateix un altre canvi degut també a causes laborals, per la qual cosa passen a celebrar-se al mes d'agost.

Actualment, les festes segueixen una estructura similar a la d'abans: es dedica un dia a Sant Roc, un a la vellesa, un als quintos, un als xiquets i un altre a les penyes, incorporat recentment. Altres actes que formen part d'aquests dies de

festa són els bous de carrer, el "bou embolat", els balls, competicions esportives, culturals, etc.

### 3. FESTES DEDICADES A LA MARE DE DÉU DEL LLOSAR

El 8 de Setembre és un dels dies més esperats per tots els vilafranquins perquè es dedica a la nostra patrona, la Mare de Déu del Llosar.

L'acte més rellevant de la festa és la processó fins al Llosar i la missa que allí es realitza. També cal assenyalar el concert que, cada any, la banda de música de Vilafranca ofereix a tot el poble.

L'acte que tanca aquest dia és el ball típic del poble, el "ball-pla", on participa una part dels joves amb el vestit típic.

### 4. PASQUA LLOSAR

És aquesta festa un record de l'antiga rogativa que es feia a la mare de Déu del Llosar.

Se celebra el dilluns de Pasqua de Pentecostés, i hi participen especialment els xiquets que han pres la primera comunió aquest any.

### 5. "SANT CRISTOBAL"

Aquesta festa de principis dels anys 50, és la més recent de totes les de la nostra història.

Se celebra el diumenge següent al 10 de Juliol.

Els esdeveniments més destacats són la processó de vehicles fins Llosar encapçalada per les "manoles" (joves que representen a la dona vilafranquina en aquest dia), i el menjar que a continuació s'ofereix als xòfers. Per la vesprada, és costum el fer un festival taurí, i, com acte final, per tancar la festa, es balla el típic "ball-pla".

Altres festes que ja no perduren.

Sant Blai.- Festa molt semblant a la de Sant Antoni pel que fa a les rondalles i les relacions. Desapareguda des de l'any 1960.

La Solispassa.- Acte de benedicció de les cases el Dimercres Sant pel matí. Acompanyant al capellà, els xiquets amb masses de fusta i carraques cridaven:

"porta tancada  
 bona maçada,



porta oberta,  
 bona coberta."

La Magdalena.- Va ser la festa més important a Vilafranca des de finals del segle XVIII. Se celebrava el dia 22 de Juliol, i, a més dels actes religiosos, es realitzava la fira de "la Magdalena" amb una gran transcendència a la vila i als pobles de la rodalia. Es completava la festa amb festivals taurins, concerts de la banda de música (des del 1928) i balls a la plaça.

### FOLKLORE

El fer referència a les festes populars ens porta obligatòriament a fer menció de la seua típica i específica música sense fer-nos ressò de les desaparegudes danses ni d'altres cançons ni músiques del folklore popular.

Albada.- Típica cançó del segle XVIII interpretada i cantada la nit i matinada del dia de cap d'any pels joves del poble a les portes de les xiques festejades. Només s'acompanyava pels cops dels garrots o bastons que ells portaven i que al mateix temps li conferien el ritme. Ha desaparegut ja fa més de 80 anys.

Jota Vilafranquina o jota masovera.- És aquest el ball per excel·lència

típic de Vilafranca. Data de darreries del segle XVIII i guarda més similitud amb la jota baixaragonesa que amb la del Maestrat, en ser aquesta una composició de set estrofes com la aragonesa, cinc frases més la coda final o repetició de les dues darreres.

S'interpretava als moments de major exaltació popular: a la Santantonada, Sant Blai, matances, bureos i festes familiars als masos, d'ací li ve el seu peculiar nom de jota masovera.

Ball pla.- És un conjunt de set peces diferents que són importades des del Maestrat a darreries del segle XIX i que, amb els anys, han anat prenent solidesa i cos.

El ball pla ja ere consolidat a principis del segle XX i avui el poble l'ha assimilat tant que ve a ser una mostra de la idiosincràcia vilafranquina.

Globalment pot definir-se com una col·lecció de balls populars amb ritmes propis i variacions de jota encara que d'èpoques, pel que fa al seu origen, molt diferents. Es balla a la plaça major a la festa de "San Cristobal", a les festes majors i el dia de la Mare de Déu.

Darrerament ha estat revitalitzat i ha pres un nou ressorgiment.

**MIRALL  
MODA**

Avgda. Castelló, 75  
Telèfon 44 13 63  
VILAFRANCA

# Grups Culturals

Un fenomen molt positiu que tenim a Vilafranca és l'existència de nombrosos grups culturals. Per això hem pensat presentar els trets més característics i els projectes més immediats d'alguns d'ells.

## LA BANDA DE MÚSICA

La **Unió Musical Vilafranquina** compta ja en 61 anys d'existència. Des de què va ser formada pel doctor En Manuel Palomo ha passat per la batuta de catorze directors, alguns d'ells compositors d'obres tan típicament vilafranquines com són: "La Virgen del Losar", marxa de processó que actualment es toca el dia de la Mare de Déu del Llosar, i el poema simfònic "Un Día de Fiesta" (avui perdut), del mestre Vila, o com les diverses obres que s'han compostat en honor a En Manuel Palomo.

La seua història ha passat per èpoques decadents com va ocórrer quan en 1953 es va morir En Manuel Palomo i va estar a punt de desaparèixer, però es recuperà formant-se en 1963 "Los bohemios", dirigits per En José Castelló, grup que arribà a tindre gran importància i renom inclús fora de les nostres comarques. En aquesta època banda i bohemios era tot un.

En morir J. Castelló ve a dirigir la banda En Josep Maria Ferrer, amb el qual la banda va guanyar el segon premi de la 3ª Secció del VI Certamen Provincial de Bandes de Música celebrat en Forcall, el 19 de Juliol de 1981. També participà l'any següent a Rosell i dos anys després en Ribesalbes, però en cap dels dos llocs obtingué premi.

En 1989 el director es substituït per En Pablo Monfort, músic vilafranquí que ha aconseguit salvar una petita crisi que patia la banda, la qual consta actualment de 40 músics, tenint en compte que hi ha una escola d'educants formada per xiquets del poble que estudien música per regenerar i fer créixer la banda.

## CENTRE EXCURSIONISTA DE VILAFRANCA

Es va fundar per un grup de 10 joves aficionats a la muntanya en l'any 1978. En l'actualitat el nombre de socis s'eleva a 53. Quant a les activitats més importants, a més de les pròpies dels membres (acampada, escalada, espeleologia...), es troben les diverses excursions que es realitzen amb els xiquets d'escola al llarg de tot el terme i els voltants, destacant la celebració anual d'unes jornades muntanyeres, on es projecten pel·lícules i audio-visuals realitzats pels propis



membres del centre, paral·lelament a altres activitats relacionades amb la natura.

L'any passat, les jornades muntanyeres van coincidir amb la celebració del 10 Aniversari del Centre.

## FUTBOL

El Club de Futbol Vilafranca va nàixer en l'any 1977. Des d'aquesta data fins l'actualitat cal remarcar que la seua millor temporada va ser en 1986-1987, quan obtingué el segon lloc amb els mateixos punts que els primers en la categoria III Regional.

Destaquem el fet de què tots els components de l'equip són joves vilafranquins, que a pesar de no tindre unes instal·lacions apropiades, lluiten per ocupar un lloc destacable dins la categoria on actualment estan, que és la II Regional.

## GRUP FOTOGRÀFIC

Fomentar l'afició a la fotografia i divulgar les tècniques fotogràfiques entre els aficionats locals han estat els objectius primordials d'esta associació. A més, al llarg dels sis anys d'existència, ha organitzat concursos fotogràfics a nivell nacional i ha presentat diferents exposicions, entre les quals podem destacar per l'èxit de públic: "Vilafranca mirant al passat", "Un dia en Vilafranca" i "La contaminació de la tèrmica", la qual ha

estat també mostrada en Castellfort, Cincorres i La Mata.

## GRUP ECOLOGISTA

Jóvens i xiquets de Vilafranca s'han unit per defensar la natura i el mig ambient. A pesar d'uns inicis amb poques perspectives, actualment ha resorgit amb una gran empenta i aquest darrer estiu ha encetat una campanya per lluitar contra la contaminació de la tèrmica d'Andorra. Tallers de pintura de xapes, murals, venda de camisetes al·lusives, preparació d'un audiovisual i una conferència sobre la contaminació han estat les activitats recentment acomplides.

## EL CLUB TAURI

"El Club Taurino Vilafranca" naix el passat any i en poc temps ha replegat un important número de socis que cada dia fan més realitat el seu objectiu primordial que és fomentar la festa dels bous a Vilafranca.

## EL VIDEOCLUB

El Videoclub Vilafranca és una associació cultural que naix a Vilafranca ara fa dos anys; es troben entre els seus objectius disfrutar d'una bona estona veient cinema i per l'altre cantó arreplegar una mica més de cultura a través del 7é. Art. Amb aquests dos anys té un gran número de socis; dins dels quals es distingeixen els joves i els xiquets; amb tot més tres-cents socis.



# Evolució Demogràfica i Població actual

En intentar explicar l'evolució demogràfica de Vilafranca al llarg de la seua història, ens hem trobat amb que les dades recollides anteriors a l'època estadística (1857) ofereixen una certa imprecisió degut a que els censos els ordenaven amb una finalitat fiscal, per la qual cosa el poble disminuïa tant com podia el nombre d'habitants.

Observant el gràfic de l'evolució de la població des del segle XIV al XX, veiem com fins a la meitat del segle XV, la població experimenta un fort creixement degut a que els veïns de la vila estaven lliures de pagar impostos, gràcies a la condició de vila franca que li va atorgar el seu senyor en Blai d'Alagó.

De l'any 1450 fins al 1500 la població pateix un pronunciat descens a causa d'una forta crisi econòmica i epidèmica.

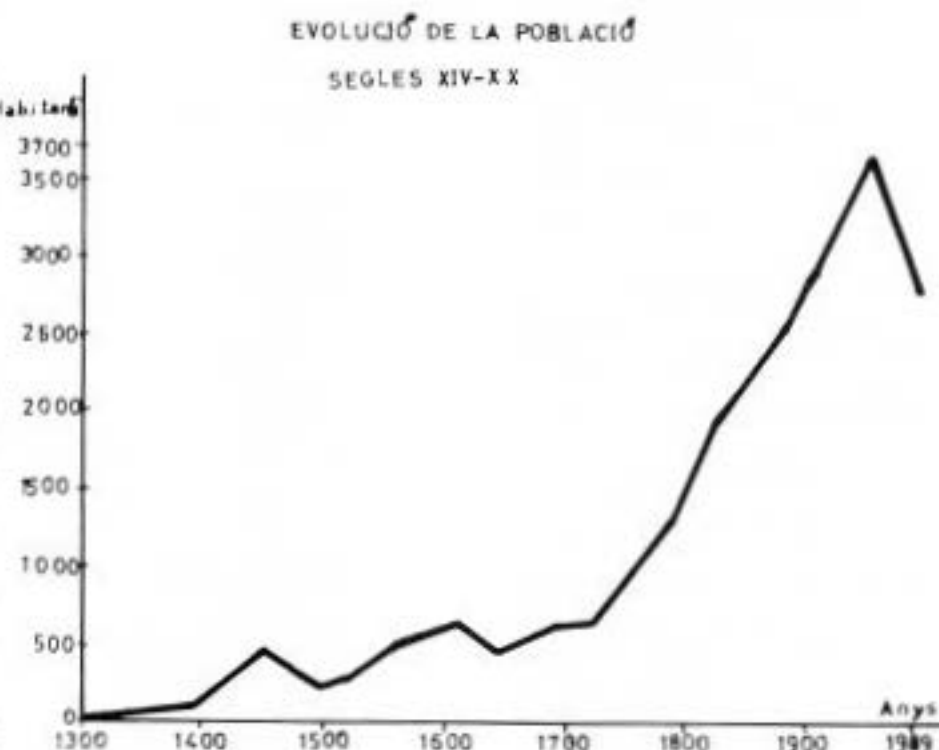
A partir d'aquí fins a darreries del segle XIX segueix una evolució comú als altres pobles de la comarca. Així, en 1500 s'inicia un significatiu augment de la població que s'atura al voltant del 1620, on degut a la crisi econòmica produïda per la imminent caiguda de l'imperi espanyol i coincidint amb una època de pestes, comença a disminuir fins al 1645.

A continuació emboca una etapa expansionista que es frena per a la resta de la comarca a finals del segle XIX, però que continua per a Vilafranca fins a 1950 degut al desenvolupament de la indústria.

Des d'aquest any fins l'actualitat es pot observar un clar decreixement demogràfic.

Si ens aturem a observar l'evolució de la població en el segle actual, com mostra el gràfic, podem fixar-nos en que l'herència econòmica deixada pels tractants vilafranquins al llarg del segle XIX va permetre un desenvolupament industrial que fou la causa de l'augment de població que continua fins l'inici de la guerra civil.

Per sort, Vilafranca no va sofrir el desmantellament de les empreses, com va succeir en altres llocs, el que li va permetre, després la guerra, ocupar un lloc avantatjat econòmicament i la població va tornar a créixer fins l'any 1950 on, per una crisi tecnològica causada per la no renovació de la maquinària, torna a recaure de forma preocupant fins els



**ELECTRODOMÈSTICS  
MANERO**

**ARA VENDA  
AL CARRER  
BLASCO D'ALAGON**

*Telèfon 16 01 02*

darrers anys, a partir dels quals s'observa una moderada caiguda de la població deguda al descens de la natalitat.

Un punt que cal assenyalar és que en l'actualitat, a més de la població censada, viu en el poble gran quantitat de gent desplaçada des d'altres indrets per motius laborals.

Una part d'aquest descens demogràfic produït en la segona meitat del segle XX, i potser la més preocupant, és el creixement vertiginós de la població dels "masos" del terme.

Aquesta tendència s'observa clarament en les següents dades:

1	2	3	4	5
1940	3571	2880	691	19'35
1950	3673	3058	615	16'74
1960	3459	2909	550	15'90
1970	3481	3127	354	10'17
1980	2923	2719	204	7'00
1989	2845	2713	132	4'64

1.- Any.

2.- Població total

3.- Població urbana

4.- Població masos

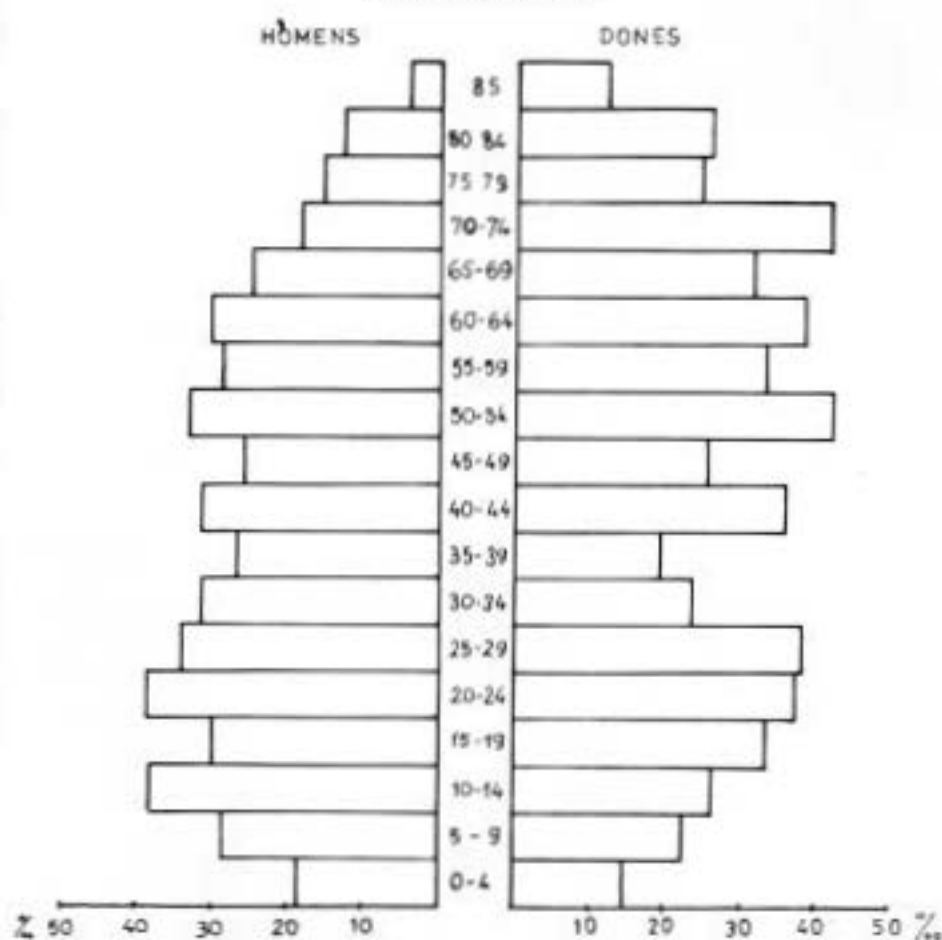
5.- % Població masos sobre població total.

Per veure la importància d'alguns masos, seguidament enumerem la població que tenien en l'any 1950 alguns d'ells: La Pobla, 56; Llosar, 41; La Parreta, 32.

#### POBLACIÓ ACTUAL

Per fer un anàlisi de la població actual segons edat i sexe, ens fixem en la piràmide de l'any 1986.

#### VILAFRANCA - 1986



Al primer cop de vista observem que hi ha molta gent jove (de 15 a 30 anys), quasi tanta com població envellida, però també veiem de forma alarmant com s'estreix la base de la piràmide, fet produït pel bruscat descens de natalitat.

Una part curiosa del gràfic és l'estreïment que apareix en la població d'edat compresa entre 30 i 40 anys, possiblement deguda a l'emigració que en els

anys 70 va tindre lloc a Vilafranca i que va afectar sobretot a la gent jove de llavors.

Al situar-nos en la part superior de la piràmide observem amb preocupació com la població de més de 70 anys alcanza un percentatge important, i ens dóna a veure que la població s'està envellint, com passa en qualsevol lloc d'aquesta comarca.



Telèfons:

16 00 08 i 16 01 25

(2 línies)

Portal de Sant Mateu, 2

MORELLA (Castelló)

## Carnisseria MANERO

*Especialitat en  
embotits casolans*

Cl. Sant Joaquim, 16

Tel. 18 10 65

**CINCTORRES**

# Economia

Els primers pobladors del "Riu de les Truites", basaren la seua economia en l'agricultura i la ramaderia.

Una agricultura molt pobra degut a la rigidesa del clima i a la pobresa del terreny del terme.

Per altra banda, la ramaderia a més d'aportar carn i llet per subsistir aportà la llana, amb la qual les famílies, durant el llarg període hivernal, s'abrigaven. La llana era treballada a l'hivern quan a causa del fort fred, no es podia fer cap tasca agrícola.

Aleshores, la llana era transformada fins fer-la teixit, es cardava, es rentava, es teixia de forma artesanal de manera que es van crear, amb el temps, tallers.

A part de la pura funció alimentària i tèxtil de la ramaderia, els pobladors medievals, ja van començar a dedicar-se al tracte ramader, tant de cavalleria com d'altres animals.

Foren tots aquests tractants els que, poc a poc, van anar portant telers i junt amb ells el progrés.

A banda d'aquesta tasca agrícola-ramadera-tractant hi hagué altres activitats econòmiques importantíssimes com l'exportació de vibores per fabricar la "Triaca Magna" i l'existència descrita per Cavanilles d'importantes indústries saboneres, xocolateres, tèxtils i d'activitats relacionades amb la fusta.

El tracte de cavalleries alcançà la màxima expansió al començar la primera guerra mundial, portant amb ella una gran manca d'aquests animals, cosa que fou aprofitada pels tractants vilafranquins per vendre'ls al sud de França, i guanyar-se fama per tota Espanya i part del país esmentat.

Foren els mateixos tractants els que, degut als seus viatges i a la possessió de tallers artesans de llana, aportaren nous telers i noves tècniques més revolucionàries de la indústria tèxtil.

Amb aquests, Vilafranca es va obrir camí en el món de la indústria fins avui, que és la base de la nostra economia.

En aquest gràfic que mostrem a continuació s'explica la distribució de la



població activa per sectors, es pot observar clarament aquest fet.

Aquesta població activa representa un 32'32% de la població total i d'ella un 70'37% són hòmens i un 29'63% dones.

## SECTOR PRIMARI: AGRICULTURA I RAMADERIA

L'agricultura i ramaderia han sofrit un retrocés molt important al llarg d'aquest segle donant pas al cada vegada més important sector industrial.



GRÀFIC 1

		ANYS	
		1968	1988
CULTIUS	BLAT	605 Ha	75 Ha
	ORDI	400 Ha	315 Ha
	FORRATGE	75 Ha	625 Ha

Així, actualment tan sols representa un 11'23% de la població activa.

Pel que fa a l'agricultura, cal assenyalar que la superfície cultivada (actualment 1.078 Hes.) no ha tingut grans variacions quant a terra conreada, però sí quant a la gent que la conreava, ja que ara la superfície que treballa un sol agricultor amb les noves tècniques, antigament es necessitaven molts més treballadors.

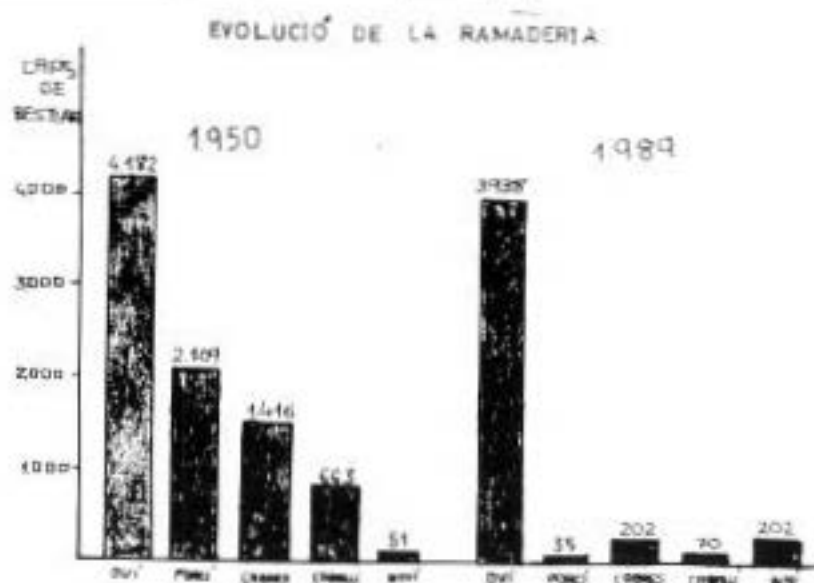
Avui, els cultius utilitzats quasi únicament són els de secà, tenint en compte que la producció de cereals, i sobretot el blat, ha baixat a favor dels cultius forratges com són l'avena, el pepirigallo, la veza...

Un exemple molt clar d'aquest fenomen el veiem en el següent quadre:

La ramaderia encara que en algun temps va tindre certa importància, actualment és poca gent la que es dedica a aquesta activitat, destacant tan sols les ovelles que són les úniques que s'han mantingut al llarg del temps i les dos o tres granges de conills que encara es mantenen.

Quant al bestiar cavallí cal explicar que dels 663 caps que hi havia en 1950, un 5% era de cavalls i la resta matxos, mules, burros, etc. i en l'actualitat dels 70 caps que hi ha el 85% són cavalls. Veiem així el retrocés que ha experimentat una part d'aquest bestiar.

A tot açò, cal tenir en compte que hi ha gent que a més del seu treball habitual (no primari), cultiva petites parcel·les de terreny o cria alguna classe de bestiar per a ús propi.



GRÀFIC 2



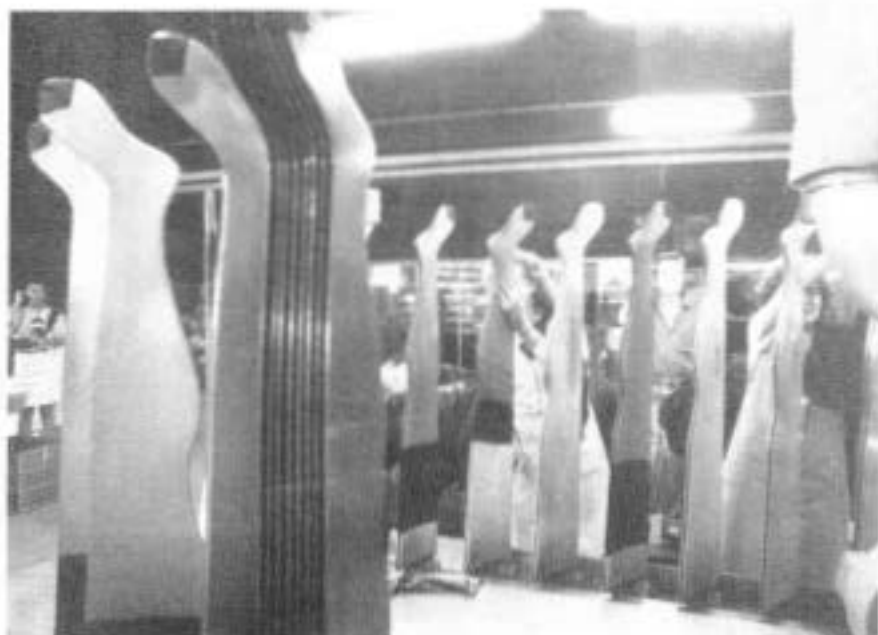
## SECTOR SECUNDARI: LA INDÚSTRIA

Com hem dit abans, la indústria és un sector que durant aquest segle sempre ha estat present dins l'economia vilafranquina.

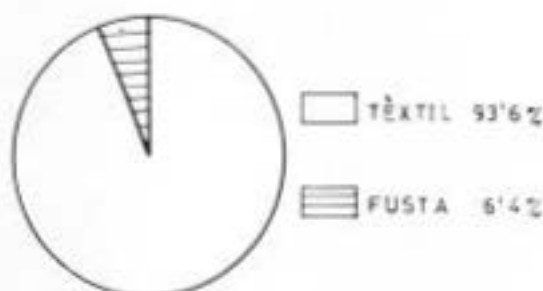
Mirant la seua evolució distingim tres etapes: la primera des de principis de segle fins la guerra civil, en la qual la indústria estava formant-se. Una altra després de la guerra fins els anys 50, on va estar realment l'època més important per aquest sector, i finalment a partir de meitat del segle on, poc a poc, van desapareixent diverses empreses i destacant-se'n una: "Aznar, S.A.", que avui en dia representa pràcticament la totalitat del sector industrial.

Aquesta empresa no sols acapara la major part dels treballadors d'aquest sector de Vilafranca (550), sinó que, a més, replega 224 treballadors (el 28% de tota la plantilla de l'empresa) d'altres pobles veïns com Benassal, Iglestola, Ares, Castellfort..., arribant inclús fins a altres tan llunyants com Villarluengo, Fortanet, Torreblanca, Aiguaviva,...

L'altre sector és la "fusta", que engloba tant la serreria com a diferents tallers de mobles, que si bé hi treballen unes 40 persones, front al sector tèxtil representa una mínima part dins de la indústria, com podem veure en el següent gràfic:



GRÀFIC 3



## SECTOR TERCIARI: SERVEIS

Antigament aquest sector tenia importància gràcies a la gran quantitat de tractants que existien en aquest poble.

Actualment, el sector es limita a cobrir les necessitats pròpies del poble. Tan sols destacar el transport públic (autobusos) que cobreix els serveis d'una àmplia zona, a més d'un notable creixement del sector turístic (hotels, restaurants...).

# «Rourera»

Blasco de Alagón, 22 - Tel. 16 03 08

*Especialitat en tapes de cuina i mariscs*

El millor de Ca Rourera, la seua clientela

CAFETERIA  
CERVESERIA  
MARISQUERIA  
FREGIDURIA

# Proposta

La qualitat de vida del poble ha guanyat molt en els darrers anys; es pot practicar l'esport en un bon poliesportiu, disposem d'un video-club, podem contar amb l'assessorament d'un assistent social, tenim també un bon saló d'actes a la casa social, etc.

A més d'això el poble té unes carencies que, a poc a poc, s'han d'anar eliminant. Per això de recollir aquelles propostes possibles que puguen millorar les condicions de vida del nostre poble.

Moltes obres i serveis serien convenients (piscina, pista poliesportiva a l'aire lliure, etc.), però a tall d'exemple hem volgut presentar una proposta concreta i tal vegada urgent:

## UN PAVELLÓ POLIIVALENT

L'últim dissabte i diumenge de festes els ànims de la gent estaven una mica encrespats; "que mala sort, plou i ens quedem sense orquestra". Esta era una

de les frases més repetides.

El cap de setmana de la Mare de Déu va passar el mateix.

Però, ¿no era possible que plogués algun dia de les festes? Clar que sí. El problema no era la pluja sinó més bé el no disposar d'un local o parador de festes apropiat.

El que va passar dos dies de festes haguera pogut passar més dies i podria ocórrer l'any que ve, i l'altre.

¿Estem disposats a vadair i patir pel temps tots els anys a les festes?

Les comissions de festes dels propers anys no voldran arriscar-se a portar bons espectacles si no se soluciona aquest problema. I a més, pot ser que no es trobe prou gent per formar les comissions, ja que amb aquestes circumstàncies és molt fàcil que la comissió quede endeutada, i això no li agrada a ningú.

El disposar d'un parador de festes no és l'únic motiu perquè el poble faça un esforç en adquirir o construir un pavelló polivalent. Altres motius que poden apuntar-se són:

- En les festes de Sant Antoni la festa està al carrer i a la plaça però si hi haguere un bon local moltíssima més

gent podria veure el sainei i la vida del Sant.

- En qualsevol època de l'any, o per festes, es podrien concertar actuacions musicals amb més garanties d'èxit.

- Si els quintos, els del futbol o qualsevol altra associació cultural volgués organitzar una festa per recaudar fons tindrien el lloc apropiat per preparar-la.

- Es podrien muntar regularment concerts a càrrec de la banda de música.

- Hi hauria un local per assajar o representar muntatges teatrals, balls tradicionals, etc.

- I també podria ser ben aprofitat en alguna ocasió pels centres escolars.

Altres pobles ens porten la davantera i ja n'estan o n'han construït un. A més, tard o prompte, l'haurém d'aconseguir. Per tant, cal que pressionem als regidors actuals de l'Ajuntament perquè comencen a fer les gestions oportunes per tal de tirar endavant el projecte.

I si de moment no es pot realitzar per culpa del pressupost, haurem d'esperar a les properes eleccions municipals i suggerir a totes les candidatures que inclouen aquesta proposta al seu programa electoral.



GENERALITAT  
VALENCIANA

OFICINA D'INFORMACIÓ,  
INICIATIVES I RECLAMACIONS

CASTELLÓ



CENTRE D'INFORMACIÓ

La Generalitat,  
ara més prop

GENERALITAT VALENCIANA  
PRESIDÈNCIA

### PREGUNTE EL QUE NECESSITE

L'informarem sobre els aspectes generals de l'Administració de la Comunitat Autònoma. Sobre la seua estructura, funcions i procediments.



OFICI D'INFORMACIÓ

### ATENEM LES SEUES RECLAMACIONS

Podrà formular totes aquelles queixes i reclamacions que estime convenients per sentir-se desatès o lesionat en els seus drets.

### SERVEIS TERRITORIALS

### POT SUGGERIR-NOS LES SEUES INICIATIVES

Acol·lirem totes les iniciatives que serveixen per a millorar la nostra Administració. Seran rebudes, classificades i trametes a l'òrgan competent.

### CRIDEM:

Telèfon: 23 84 12  
23 85 09



Li facilitarem la informació que necessite sobre l'Administració de la Comunitat Autònoma Valenciana.

### VISTEM:

Plaça de la Pau, 18



Si vol, l'atendrem personalment.

### ESCRIBEM:

Plaça de la Pau, 18  
12001 CASTELLÓ



Les seues preguntes, suggerències i reclamacions, seran degudament contestades.

Comissió d'Informació i Recursos	Alcalde Mayor, 8 - 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació Polític i Administratiu - Transparència	Informació Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22 Alcalde Mayor, 11 Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Econòmic i Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació i Recursos	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació Polític i Administratiu - Transparència	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Econòmic i Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació i Recursos	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació Polític i Administratiu - Transparència	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Econòmic i Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació i Recursos	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació Polític i Administratiu - Transparència	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Econòmic i Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació i Recursos	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació Polític i Administratiu - Transparència	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Econòmic i Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació i Recursos	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació Polític i Administratiu - Transparència	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Econòmic i Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació i Recursos	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació Polític i Administratiu - Transparència	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Econòmic i Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació i Recursos	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació Polític i Administratiu - Transparència	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Econòmic i Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació i Recursos	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació Polític i Administratiu - Transparència	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Econòmic i Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació i Recursos	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació Polític i Administratiu - Transparència	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Econòmic i Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació i Recursos	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació Polític i Administratiu - Transparència	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Econòmic i Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació i Recursos	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació Polític i Administratiu - Transparència	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Econòmic i Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació i Recursos	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació Polític i Administratiu - Transparència	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Econòmic i Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació i Recursos	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació Polític i Administratiu - Transparència	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Econòmic i Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació i Recursos	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació Polític i Administratiu - Transparència	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Econòmic i Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació i Recursos	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació Polític i Administratiu - Transparència	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Econòmic i Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació i Recursos	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació Polític i Administratiu - Transparència	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Econòmic i Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació i Recursos	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació Polític i Administratiu - Transparència	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Econòmic i Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació i Recursos	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació Polític i Administratiu - Transparència	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Econòmic i Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació i Recursos	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació Polític i Administratiu - Transparència	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Econòmic i Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació i Recursos	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació Polític i Administratiu - Transparència	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Econòmic i Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació i Recursos	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació Polític i Administratiu - Transparència	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Econòmic i Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació i Recursos	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació Polític i Administratiu - Transparència	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Econòmic i Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació i Recursos	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació Polític i Administratiu - Transparència	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Econòmic i Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació i Recursos	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació Polític i Administratiu - Transparència	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Econòmic i Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació i Recursos	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació Polític i Administratiu - Transparència	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Econòmic i Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació i Recursos	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació Polític i Administratiu - Transparència	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Econòmic i Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació i Recursos	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació Polític i Administratiu - Transparència	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Econòmic i Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació i Recursos	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació Polític i Administratiu - Transparència	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Econòmic i Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació i Recursos	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació Polític i Administratiu - Transparència	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Econòmic i Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació i Recursos	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació Polític i Administratiu - Transparència	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Econòmic i Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació i Recursos	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació Polític i Administratiu - Transparència	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Econòmic i Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació i Recursos	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació Polític i Administratiu - Transparència	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Econòmic i Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació i Recursos	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació Polític i Administratiu - Transparència	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Econòmic i Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació i Recursos	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació Polític i Administratiu - Transparència	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Econòmic i Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació i Recursos	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació Polític i Administratiu - Transparència	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Econòmic i Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació i Recursos	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació Polític i Administratiu - Transparència	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Econòmic i Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació i Recursos	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació Polític i Administratiu - Transparència	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Econòmic i Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació i Recursos	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació Polític i Administratiu - Transparència	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Econòmic i Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació i Recursos	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació Polític i Administratiu - Transparència	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Econòmic i Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació i Recursos	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació Polític i Administratiu - Transparència	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Econòmic i Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació i Recursos	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació Polític i Administratiu - Transparència	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Econòmic i Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació i Recursos	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació Polític i Administratiu - Transparència	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Econòmic i Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació i Recursos	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació Polític i Administratiu - Transparència	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Econòmic i Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació i Recursos	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació Polític i Administratiu - Transparència	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Econòmic i Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació i Recursos	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació Polític i Administratiu - Transparència	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Econòmic i Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació i Recursos	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació Polític i Administratiu - Transparència	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Econòmic i Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació i Recursos	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació Polític i Administratiu - Transparència	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Econòmic i Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació i Recursos	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació Polític i Administratiu - Transparència	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Econòmic i Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació i Recursos	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació Polític i Administratiu - Transparència	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Econòmic i Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació i Recursos	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació Polític i Administratiu - Transparència	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Econòmic i Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió de Control Social	Alcalde Mayor, 11 Tel. 22 22 22
Comissió d'Informació i Recursos	Alcalde

# Anàlisi de la situació social

Repasant la piràmide de població de Vilafranca constatem la gran quantitat d'habitants entre els 15 i els 30 anys, fet que ens corrobore la gran vitalitat subjacent en el poble.

Així mateix, en examinar la distribució econòmica apreciem la gran demanda d'ocupacions de les empreses d'ací perquè requereixen molts treballadors de fora. Aquest fet important del que podem estar contents no es deu repetir massa arreu de l'Estat.

Aquests dos fets molt positius en la vida de Vilafranca no ens han d'impedir observar amb prudència algunes deficiències que hi patim i que convindria analitzar.

Qualsevol persona de les que vivim a Vilafranca ens haurem donat compte moltes vegades de la poca participació de la gent en les diverses activitats no lúdiques que s'organitzen al poble.

Aquest fet l'acceptem amb desgana, com un mal inherent a la nostra idiosincràcia. En altres llocs també passa alguna cosa semblant quant a l'assistència als diferents actes culturals.

Però el problema ací s'agreuja perquè es conjuga un altre factor, com és el de la falta d'iniciativa en altres facetes de la vida (negocis, formació i promoció professional, noves activitats ramaderes, etc.).

Tots dos factors junts constitueixen un problema relativament important en l'àmbit social del nostre poble.

Degut a aquesta combinació apareixen uns fenòmens característics:

– "El conformisme": "Ací som així-na", "sempre ha estat així". Això no és veritat perquè si volem, ho podem superar.

– No s'obrin camins nous en el món empresarial. Afer necessari per aconseguir una major diversitat econòmica.

– Molta gent no està contenta amb les seues condicions de treball i no fa res per millorar-les. Aquí també contribueix la poca conjunció entre els treballadors i els sindicats.

Cal aclarir, primer de tot, que aquests símptomes no són exclusius de Vilafranca però ací estan i cal buscar-los una explicació.

Les causes d'aquests factors esmentats que han fet aparèixer aquests fenòmens podem intentar cercar-les en les següents realitats:

a) Concentració excessiva.— Com hem observat al repassar la distribució econòmica per sectors hi ha molta concentració de treball en un sol sector. Amb aquesta situació, els treballadors no tenen massa opcions de triar el lloc de treball més escaient amb la seua personalitat i formació.

A més, aquest fet potser que siga un risc per al futur de Vilafranca, puix com tots sabem l'economia va fluctuant al llarg del temps i si un sector va bé en una època no vol dir que vaja bé en un futur. I si un sector tan majoritari en l'estructura econòmica del poble fallara, arrastraria darrere seu a molts altres sectors que en gran mida depenen d'ell.

b) Preferència de l'economia fàcil.—

És més còmode esperar el sou a fi de mes que buscar-se un camí en el negoci incert. A més requereix menys esforç puix una vegada acabes la jornada laboral no has de preocupar-te. Però, en contrapartida, té els desavantatges que amb el sou solament, és difícil eixir d'eixe camí. El futur no depèn de tu, sinó que, en gran mida, de l'empresa. I existeixen menys possibilitats de donar als fills una eixida professional avantatjosa.

c) Molts pares no empleen els seus estalvis en ajudar als fills a iniciar algun negoci o en fomentar els estudis.

La situació plantejada no és gens afalagadora perquè la passivitat i el conformisme no ens poden encaminar cap a un bon futur.

Per això cal vèncer eixa inèrcia col·lectiva a l'immobilisme i espentejar a tots els sectors implicats perquè la dificultat presentada pugue ser resolta.

Tot i així, els vilafranquins haurem de fer un esforç en espabilar-nos i pensar que no sempre des de dalt ens portaran les solucions. També cal tenir present que exigir els nostres drets no és un delictes i que perquè se'ns els reconegue cal que els demanem.

Hem de reclamar també una dignificació del nostre treball i que se'ns afavorisca una promoció professional adient a les nostres condicions.

La capacitat col·lectiva demostrada al llarg dels segles i la gran vitalitat subjacent en el poble, de segur que seran suficients per superar estes deficiències i poder afrontar el futur amb optimisme.

## Opinió

Moltes vegades en les converses amb els veïns, amics, companys de treball m'he adonat que la gent de Vilafranca a l'hora de parlar té el costum d'infravalorar el seu poble i les possibilitats dels seus habitants.

Sé també que aquesta opinió solament és "de xerrada", però, de vegades, em preocupa. No s'ha de ser un orgullós però sí que cal reconèixer-se els mèrits.

A mi, de veritat, m'agrada Vilafranca; el barranc de la Foç, el Bovalar, el Regatxal i el seu Tossal, la Pobla, etc. són paratges que sempre m'impressionen al contemplar-los.

Els pinars i els animals salvatges que hi habiten estan entre les espècies més valuoses de tot el País Valencià.

I el que més em va embadalir quan vaig arribar per primera vegada ací va ser el contemplar les magnífiques avingudes i els carrers tan amples. No ho he vist en cap altre poble.

Moltes més coses boniques hi ha a Vilafranca però a més dels aspectes físics abans esmentats, he trobat en els vilafranquins unes elogioses virtuts que m'han convençut de veres.

Encara es conserva la naturalitat i la cordialitat en el tracte amb la gent. La paraula encara té valor i la gent es fia dels altres. En els temps que corren aquestes virtuts ja no es troben tan fàcilment. Voldria que no es pergueren.

No existeix ací l'orgull exacerbat del poble, el de ser més "pitos" que els altres, el de pensar que el nostre és el millor i que tot ho fem bé. De vegades

aquesta postura de "mirar-se el melic" no ens deixa veure els errors, per això és preferible la postura crítica i respectuosa que permet corregir els projectes o les accions quan estes no estan bé.

Funcionen en el poble moltes associacions culturals que al llarg de l'any realitzen activitats. Quants pobles ho desitjarien!

En altres viles la població va envellint-se acceleradament i cada vegada hi ha menys joves. Ací, pel contrari, n'hi ha molts, que si volen amb la seua vitalitat característica podran demostrar que a Vilafranca existeixen possibilitats de futur.

Per això i per moltes més raons a mi m'agrada Vilafranca.

Joan



# VIAJANDO

POR CASTELLÓN Y SU PROVINCIA

E. Díaz Manteca y F. Olucha Montins. • M. Cruzado Cazador.



DIPUTACIÓ  DE CASTELLÓN

# COMARCA

## El Forcall

El passat mes de juny la TVE va tenir els dissabtes al matí a un grup de teatre naixcut a aquesta comarca: el Grup Pimpinelles. Van actuar al llarg del mes de juny en una programació infantil: Cajón Desastre.

Els components d'aquest grup teatral són: Teresa Albert i Valentí Pinyot que amb gran interès i bon treball han actuat moltes vegades per la nostra comarca.

## La Mata: Aplec 1990

El passat mes d'agost es va fer la primera reunió de l'Aplec que tindrà lloc el mes de juliol de 1990 a aquest poble.

Amb molta il·lusió per part de tots els assistents es van tractar diversos punts. Entre d'altres conclusions es va decidir que a aquest Aplec un dels punts de partida seria la reivindicació contra la Central Tèrmica d'Andorra. Una altra qüestió va ser posar en marxa una loteria per Nadal i començar així a traure fons per l'Aplec 1990 de la Mata.

## Vilafranca: Obres

Amb un pressupost de 191 milions la Conselleria d'Agricultura i Pesca ha realitzat les obres de dos camins rurals entre Vilafranca a Portell (17 Km.) i de Vilafranca a Castellfort (9'5 Km.).

## Villores: Obres de l'Escola taller

El passat mes de juliol van acabar les obres de rehabilitació del Palau del Marquès de Villors; obres realitzades per l'Escola Taller de Morella amb un pressupost d'uns 8 milions de pessetes.

## Tinença de Benifassar:

**Pobla de Benifassar:** La Conselleria d'Agricultura i Pesca va instal·lar a la Pobla de Benifassar un reemissor de TVE per tal que les imatges arribaren amb molta més nitidesa que fins ara.

**Castell de Cabres:** Amb les ajudes de la Conselleria d'Educació i Ciència, Diòcesi de Tortosa i Ajuntament de Castell de Cabres, joves del poble van començar les obres de restauració de l'Església d'aquest poble que date del segle XVIII.

## Notícies de l'Associació Grup de Dones dels Ports

Des de l'Associació Grup de Dones dels Ports, hem organitzat aquest estiu –per a tothom– un Curs Pràctic sobre Plantes Medicinals i Cosmètica Vegetal, que ha estat impartit per Cristòfol Vidal, Fitoterapeuta, de Castelló.

El curs ha tingut una duració de 16 hores, repartides entre els mesos de juliol i agost i ha estat eminentment pràctic. Els objectius del curs eren:

1. Aprendre a reconèixer les plantes útils, més importants, que creixen per aquesta zona.
2. Aprendre a utilitzar aquestes plantes en els xicotets trastorns de salut, més comuns.
3. Aprendre a fabricar-se un mateix, utilitzant material casolà, els productes cosmètics més freqüents.

Combinant la teoria i la pràctica vam fer –entre altres coses–: Diferenciar entre una Infusió, Decoccó i Maceració, quina triar segons la planta, i la part a utilitzar. Destil·lació de plantes aromàtiques i obtenció d'essències per mètodes casolans. Preparació d'un elixir dentífric. Preparació d'una pasta dentífrica d'argila. Preparació d'un vi quinat per donar fam. Preparació de sals de bany. Preparació d'una mascareta, d'una crema netejadora, d'un tònic facial, d'una crema hidratant i d'una nutritiva, etc...

El Curs el vam finalitzar amb una

eixida al camp –excursió botànica– per reconèixer les plantes sobre el terreny. Vam estar pels voltants de la Fàbrica de Giner, on la vegetació és més abundant per la proximitat del riu i després vam anar a Morella la Vella, per comparar la diferència del terreny i la diferent vegetació d'un lloc a un altre. En el primer lloc, vam vore i estudiar plantes com: card, saüc, boix, pi, àrnica, til·la, xicòria, peixa, bardana, fonoll, verbena, agrimònia, ortiga, anoguer, malva, etc... En el segon lloc vam reconèixer les següents plantes: té de roca, espígol, ginebre i sobretot bosc de carrasques i roures.

### Drogueria

## **Pintures Garcia**

*Articles per a Belles Arts*

C/ Zaporta, 15 - Tel. 16 08 73  
**MORELLA**

# Morella:

## VII Festival de Música de Morella:

A la Basílica Arxiprestal Sta. Maria es va celebrar el VII Festival de Música de Morella.

Del dijous 31 d'agost fins el diumenge 3 de setembre es va poder assistir als següents actes:

- Dijous, 31 d'agost: Recital d'orgue per Ricardo Miravet

- Divendres, 1 de setembre: Quartet clàssic de València

- Dissabte, 2 de setembre: Concert d'orgue i oboè per Vicent Ros i Vicent Llimera

- Diumenge, 3 de setembre: Coral Vicent Ripollès de Castelló.

1ª part: Concert d'orgue i orquestra; solista: Toni Ortí

2ª part: Cor i Orquestra del Festival

Aquest Festival ja consolidat dins del País Valencià ha estat possible una vegada més per la col·laboració de la Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, l'Ajuntament de Morella, la Comissió promoguda, la Diputació, i l'ajut de la Caixa d'Estalvis de Castelló. Cal destacar, no obstant, la figura de Ricardo Miravet, el cor que fa funcionar aquest festival.

## Els Ports Ràdio:

A finals del mes de juliol el Consell de la Generalitat Valenciana, va aprovar la concessió de 7 emissores de Freqüència Modulada: entre les quals estave COMUNICACIONS DELS PORTS S.A., entitat propietària dels Ports Ràdio.

## Pla d'Urbanisme:

En ple extraordinari el passat mes de setembre l'Ajuntament de Morella va aprovar les al·legacions al projecte de delimitació del sòl, desenvolupades per la comissió territorial d'urbanisme.

## Fira de Morella:

Encara que passada per aigua els dies 9 i 10 de setembre es va fer la Fira de Morella. Els actes van ser els següents:

- Dissabte, 9 de setembre: 12 h. Inauguració.

20'30 h. A casa Ciurana: Xerrada-Col·loqui: Alimentació en el bestiar ovi.

- Diumenge, 10 de setembre: Clausura de la Fira. A les 17 h. al Poliesportiu: Sorteig de premis i lliurament de diplomes i obsequis.

L'organització ha estat a càrrec de l'Associació Firal «Els Ports».

## Conferències i xerrades:

Organitzades per la Setmana de la Joventut els dies 7, 8, 10, 11 i 12 d'agost es van fer a Casa Ciurana un cicle de Conferències i debats sobre diverses qüestions d'interès; aquestes van ser:

- 7 d'agost, dilluns: «La història fonament del present» per Alfons Llorens i Teodosio Sangüesa.

- 8 d'agost, dimarts: «En l'actualitat més quotidiana del nostre present» per José M. Gisbert (Alcalde de Cinto Torres), Rogelio Tena (Alcalde de Vilafranca), José Vives (Alcalde de Morella).

- 10 d'agost, dijous: «Els rostres del futur» per Emèrit Bono i Ximo Puig.

- 11 d'agost, divendres: «Una prospecció astrològica sobre Morella» per Claudio Boquet.

- 12 d'agost, dissabte: «El temps de la comunicació» per Ricardo Fernández Deu.

- 10 dies d'estiu jove (del 4 al 13 d'agost). A més de les Conferències esmentades es van realitzar nombroses activitats com, exposicions de fotografia, campionats esportius, de birles, exposició de pintura, etc. Actuació del grup Diamante y Rubí amb l'obra «el rastre del mig pollastre», de Patxinger Z, de Lluís Miquel i Pi de la Serra, a més d'un concert de músics morellans.

## Exposició Itinerant:

Dels dies 18 al 30 de setembre a les Torres de Sant Miquel va estar exposada la Col·lecció de gravats «Caprichos y Disparates» de Goya. Col·lecció Carreño-Gómez del Museu de l'Almodí de Xàtiva.

Del patrocini d'aquesta exposició itinerant es va fer càrrec la Conse-

lleria de Cultura, Educació i Ciència amb la col·laboració i coordinació del Servei Comarcal Els Ports i l'Ajuntament de Morella.

## Policies Municipals:

Des del passat mes de juliol els carrers de Morella semblen un poc més ordenats quant al trànsit es refereix. Açò és perquè l'Ajuntament -amb molt bon criteri- ha dotat a aquest poble de dos policies municipals, els quals, entre altres quefers, tenen el treball d'advertir i multar aquells xòfers que deixen el vehicle allà on els passe pels...

Enhorabona a l'Ajuntament perquè ja ere hora de que el poble tinguer aquest servei.

## ASSEMBLEA ANUAL AMYC

El dia 13 d'agost es va reunir a Portell l'Assemblea anual de l'Associació «Amigos de Morella y Comarca». L'acte acadèmic començà amb la intervenció del Dr. Rafael Monferrer i Guardiola que va parlar de la figura de Mn. Manuel Milián Boix mort aquest any. Tot seguit intervingué el Dr. Manuel Grau Montserrat que va aportar documentació històrica molt detallada dels límits de Portell.

Seguidament l'Assemblea va acordar publicar una miscel·lània dedicada a Mn. Manuel Milián amb l'ajut econòmic de la comissaria per al 750 Aniversari. Es va nomenar a en José Eixarch Frasnó per coordinar la celebració, el proper any 91, de la separació de les aldees.

Per unanimitat es decidí celebrar la propera assemblea l'any 90 a Vallibona i la de l'any 91 a l'ermita de Sant Cristòfol.







La jornada acabà amb un dinar de germanor de tots els assistents.

### CICLE DE CONFERÈNCIES D'AMYC

Enguany l'Associació d'Amics

de Morella i la seua comarca va organitzar els dies 14 i 17 d'agost dues conferències. La primera a càrrec d'Emili Vinaixa sobre la iconografia de Crist a la comarca dels Ports. La segona pronunciada per Antoni Ortí amb el títol «Escoles

Taller, una invenció postmoderna» que reproduïrem al pròxim número de la revista.

### EXTRACTE DE LA MATRÍCULA D'E.G.B.

A continuació donem la relació d'alumnes que segueixen l'ensenyament al Col·legi Maredeu de Vallivana, en valencià:

Pàrvuls de 4 anys .....	0
Pàrvuls de 5 anys .....	7
1 <sup>a</sup> E.G.B. ....	5
2 <sup>a</sup> E.G.B. ....	11
3 <sup>a</sup> E.G.B. ....	3

No cap alumne fa les experiències de 4<sup>a</sup> i de 6<sup>a</sup> en valencià, de 5<sup>a</sup> n'hi ha tres que les fan. Aquestes dades mostren una situació del tot anòmala de la situació de la nostra llengua. Els responsables poden buscar-li solucions.

# EL CAMP

## La Cooperativa Comarcal Sant Antoni Abat i el desenvolupament dels Ports

Tots els que vivim en la comarca dels Ports, coneixem i patim la falta de recursos i mitjans de vida. Tot plegat ha provocat una despoblació de la comarca que actualment, té una densitat de població de les més baixes de la Comunitat Valenciana.

Dintre d'aquesta situació de manca de mitjans de producció, destaque amb llum pròpia una entitat econòmica que ha fet possible que esta comarca no s'haja despoblada del tot. Ens referim a la Cooperativa Comarcal Sant Antoni Abat de Morella, entitat que ha replegat les inquietuds dels llauradors i ramaders per desenvolupar una agricultura i ramaderia més competitiva i d'acord als temps que vivim.

El suport econòmic bàsic de la comarca dels Ports ha estat i ho és l'agricultura i ramaderia. Al voltant d'aquestes activitats es desenvolupa el sector serveis i que en la pròpia dinàmica de l'economia genera l'efecte multiplicador dels diners. En els últims anys un altre factor està introduint una millora econòmica en la comarca, ens referim al TURISME. Tenint en compte que l'economia dels Ports estarà basada en el sector primari i el turisme, ens

hauem de preocupar en mirar i cuidar aquestes activitats.

Respecte al sector agrari-ramader, la Cooperativa Comarcal Sant Antoni Abat ha desplegat en els últims mesos una forta campanya per millorar els serveis als llauradors i ramaders de tal mena, que tinguen al seu abast els mitjans necessaris per produir més i més barat.

Com exemples de tot això tenim els següents:

- Han millorat i economitat la producció de pinsos, amb noves instal·lacions.

- Ha adquirit dos remolcs esparcidors de fem i dos subsoladors.

- Organitze la distribució de purins amb la proposta d'adquirir un camió cuba per transportar el purin fins als massos i les cubes de purin per tirar-lo en els bancals.

- Ha organitzat al sector porcí per tenir una venda segura dels pores.

- Adquisició d'una maquinària aplicadora de poliuretà. Per rebaixar costos i millorar les produccions a l'aïllar les instal·lacions ramade-

res i magatzems.

- Promoció i organització d'engreixadors de porcí, vacú i oví.

Tots aquests mitjans de producció i de serveis que la Cooperativa pose a l'abast dels llauradors i ramaders, milloraran la rendibilitat de les explotacions agràries de la Comarca dels Ports.

Això no obstant, com els llauradors i ramaders dels Ports, degut als milers d'anys que han sofert d'aïllament i d'incomprensions, són un poc especials, si que se'ls pot dir: que no desaproveiten aquesta ocasió que brinde la Cooperativa per aprofitar al màxim els mitjans de producció de la Comarca. Puix produïm mecos, però són engreixats en altres llocs, on se'ls guanya el valor afegit; produïm porcells, però no tots es poden engreixar per falta de lloc, o si s'engreixen en poca quantitat sofreixen una rebaixa en el preu per culpa del transport; produïm corders, però són engreixats en partides menudes, en locals generalment mal acondicionats i amb un maneig generalment deficient. Tots aquests fets representen pèrdues de diners, i que una comarca pobra i deprimida com els Ports no es pot permetre el luxe de deixar-los perdre.

La Cooperativa Comarcal Sant Antoni Abat ha llançat el repte als llauradors i ramaders dels Ports perquè ells mateixos, recolzats per l'entitat Cooperativa, puguen traure el màxim rendiment a les produccions agrícoles i ramaderes dels Ports.

SEA. Els Ports



# LA BÚSTIA

Reproduïm la Carta que ens ha enviat  
Jaume Bordàs Ortí.

Gandia, 20 setembre 1989

Senyors redactors de la Revista AU!:

Dies abans he rebut l'exemplar núm. 10 de la revista, corresponent a la Primavera 1989, monogràfic dedicat a la vila del Forcall i em plau felicitar a tots els seus autors per la meritòria tasca celebrada, tant sota l'aspecte literari i documental del seu contingut, la bellesa de la composició i matèries tractades tan àmpliament, d'un lloc tan entranyable per a mí, oriünd d'un poble tan bonic.

Desitgem que continuen en aquesta entranyable tasca, exaltant els valors de la nostra estimada terra portenca.

Amb el meu fervorós reconeixement, una abraçada molt forta per a tot eixe formidable equip.

Jaume Bordàs

## • VIII CONCURS DE MAQUETES NAVALS 1989

Convoque l'Ajuntament de Benidorm. Premis de 300.000, 200.000... termini de presentació el 28 d'octubre d'enguany. Les bases les teniu a les principals cartelleres de la Conselleria de Cultura i a l'Associació Cultural dels Ports.

## • ASSOCIACIÓ CULTURAL ALAMBOR, DE BENICARLÓ

Ens convida a dues xerrades-col·loqui sobre el tema genèric: **PRESENT I FUTUR DELS VALENCIANS (I)**



Intervindran:

**DISSABTE, 15: JOSEP GUIA**, dirigent del PSAN i catedràtic de la Universitat de València.

**DIVENDRES, 21: AURELI FER-RANDO**, dirigent d'UPV i parlamentari a les Corts Valencianes.

**LLOC:** Sala de Conferències del Casal Municipal.

**HORA:** 21 hores. Mes de juliol.

I a la Conferència del mes de setembre de K. E. Lotz, professor de l'Escola Superior d'Arquitectura de Biberach Alemanya Federal, que tractarà sobre la **GEOBIOLOGIA I BIOCONSTRUCCIÓ**. L'acte se celebrarà el pròxim dia 15, divendres a les 20 h. al Casal Municipal. Abans s'inaugurarà l'exposició Bioconstrucció que romandrà oberta a tothom de 18 a 21 h. fins diumenge dia 17.

Aquesta conferència que insereix dins del seminari de **BIOCONSTRUCCIÓ**, dirigit per Mariano Bueno, està organitzat pel Centre Mediterrani d'Investigació Geobiològica i per l'Associació Cultural Alambor.

## EL MUSEU DEL MONTSIÀ

• A través de l'Alcalde-President de l'Ajuntament d'Amposta també ens convidava a la inauguració de la Biennial de Pintura Ciutat d'Amposta que tenia lloc el dissabte 29 de juliol, a les 8 del vespre al Museu del Montsià.

• A més hem rebut els números de maig i de juny de 1989 de l'informatiu del **MUSEU DEL MONTSIÀ**, que parlen sobre itineraris a l'aire lliure, perspectives sociològiques del Montsià. Sobre la tradició escrita i la tradició oral, etc. El número de juny tracta temes com "Una arqueologia útil". Les primeres impressions del cop d'Estat de Primo de Rivera a Tortosa, sobre les rates, sobre els càncters de la Galera i de Traiguera.

Aquestes revistes es troben en dipòsit a la Biblioteca de Morella, on les podeu consultar.



## SUBSCRIPTORS

Oferim la relació dels subscriptors que hi havia el 22 de juliol d'enguany.

### COMARCA

Morella	96
Cinctorres	25
Vilafranca	35
El Forcall	11
La Mata	8
Herbers	6
Sorita	2
Hortells	1
Portell	1
La Todolella	1
<b>TOTAL</b>	<b>186</b>

### CASTELLÓ

Castelló Ciutat	53
Vinaròs	5
Almassora	3
Benassal	2
Benicarló	2
Vila-Reial	1
Traiguera	1
La Pobla de Benifassar	1
Borriana	1
Xilxes	1
Cervera	1
<b>TOTAL</b>	<b>21</b>

Total comarques de Castelló=74, excepte Els Ports.

### BARCELONA

Barcelona Ciutat	30
Sabadell	6
S. Feliu	3
Terrassa	4
Esplugues	2
L'Hospitalet	2
Castelldefels	2
Bellaterra	1
Rubí	1
Cornellà	1
Gavà	1
Badalona	1
Sta. Coloma de G.	1
El Pinat	1
<b>TOTAL</b>	<b>56</b>

### TARRAGONA

La Sénia	4
Tarragona	3
Amposta	1
Mora d'Ebre	1
Ulldecona	1
Tortosa	1
Valls	1
Masdenverge	1
Camp-redó	1
Flix	1

Cunit	1
<b>TOTAL</b>	<b>16</b>

### VALÈNCIA

València Ciutat	13
Meliana	1
Gandía	1
Torrent	1
Ontinyent	1
<b>TOTAL</b>	<b>17</b>

### ALTRES

Saragossa Ciutat	4
Alcanyís (Terol)	1
Valderrobres (Terol)	1
Penyar. Tastavins (Terol)	1
Còrdova	1
Palma	1
Fontanar dels Alfof. (Alacant)	1
Benidorm (Alacant)	1
Castalla (Alacant)	1
Xàbia (Alacant)	1
Oviedo	1
<b>TOTAL</b>	<b>14</b>

### ESTRANGER

Ginebra (Suïssa)	1
Basilea (Suïssa)	1
Puno (Perú)	1
<b>TOTAL</b>	<b>3</b>

**TOTAL 366 SUBSCRIPTORS**

## Està Morella als Ports? (II)

Al passat número vos parlava de què la major promoció de la comarca, desafortunadament (o no), la fa la gent que està escampada per eixes terres de Déu (o del Dimoni, mai se sap).

Açó és fruit d'eixa tendència al parroquialisme, al xovinisme, al particularisme, al localisme que tenim —els antropòlegs ho confirmen— els ciutadans, perdó, súbdits del Rei Sofre, que tenim alguna cosa que vore amb eixe "montó de pedres velles" —algú ho ha dit— que són les **muraes** de Morella. És eixe curiós "nacionalisme" que ens podria servir, només és un exemple, per anar "todos a una, como en Fuenteovejuna" contra els enemics comuns (Estat Espanyol i ENDESA).

Com ja us vaig comentar, un dels col·lectius que més "empudeguem" en eixe sentit som els que vivim més dies fora que dins d'eixe punt d'Europa situat a 40° 37' N i 0° 06' O. Esmento la localitat geogràfica perquè malgrat que els morellans-europeus (! Ya somos europeos!) tinguem la creguda de què som únics, grans i lliures no és cert.

Fruit d'un atac agut de Morellanitis Autobombus —una malaltia incurable i gravíssima, amb caràcter endèmic— em vaig posar a regirar atlas i enciclopèdies. Segons Pascual Madoz, **Morella** és un

"lugar en la provincia de Pontevedra, ayuntamiento de Mondariz, feligresia de Sta. María de Gargamala". Açó, com m'han assenyalat amablement des de Mondariz és un error (hauriem de dir una basta castellanització?) del topònim galleg Mourelle. En un atac agut d'eixa mortal enfermetat, la terrible morellanitis, vaig trobar que Morella també ere l'any 1960 "un caserío a 9,9 km. de Adamuz (Córdoba), con un habitante y formado por ocho edificaciones destinadas a vivienda y dos a otros usos".

Això sense comptar noms referents a Morella, del nostre àmbit lingüístic. Barrancs, vents i altres accidents geogràfics anomenats "morellans", encara que també a Andalusia, a Luque, hi ha un grup de "casas de labor" amb qualitat de "Morellana".

També al Comtat de Longreach, a l'estat de Queensland, a l'estat federal d'Austràlia<sup>1</sup>, just a l'altra part del globus, hi ha un lloc que es diu **Morella**, encara que evidentment no ho pronuncien com nosaltres. Si algú té ganes de complicar-se la vida, ho pot buscar a 22° 59' S i 143° 52' E. Us tradueixo (amb limitacions del meu "extraordinari" anglès après en un institut) alguns paràgrafs d'una carta del secretari del comtat: "He d'explicar-te

que Morella, Queensland, és un petit baixador (o carregador) de tren a unes 40 milles al nord-oest de Longreach, que serveix a les propietats ramaderes. Morella és un dels menuts llocs al Comtat de Longreach, on hi ha successos esportius com gimcames o carreres de cavalls de tant en tant".

Espero disposar en breu de més informació, impossibilitada de moment per força major, per seguir informant sobre la presència de topònims dels Ports arreu del món. Acabo amb l'esperança de no haver donat cap mala idea a ningú (Recordau a Ortí Miralles: "según rezan antiguos documentos de entonces —los morellanos— se juramentaron en matar a sus propios hijos si se agermanaban y **vullga Déu que no fóra amenester**". I és que això d'agermanar-se a Morella és "trencar amb la història". No voldríem haver de matar ningú... He, he...

Ja ho sabeu!. A partir d'avui haureu de distingir morellans-australians de morellans-andalusos, de morellans-portencs. La conclusió és que no som únics... O sí?

Carles Ripollés i Querol

1. Si penseu que és complicat de dir, penseu com ho hem de dir nosaltres: "Morella, comarca dels Ports, província de Castelló, "Comunidad Valenciana", Països Catalans, Portencs: com vullgueu...—, Estat Espanyol, Comunitat Econòmica Europea"



# PUBLICACIONS

## COLÒNIA MORELLANO-CATALANA. SEXENNI

A principis d'any ha eixit la revista que edita la colònia-Morellano-Catalana. Fa una ressenya de les festes en honor a la Mareddéu de Vallivana de l'any 1988.

La portada és a tot color, una magnífica composició de Julio Carbó que a part de ser el fotògraf que més publiqui a AU! i que fa més portades, des de fa uns quatre o cinc mesos es poden veure les seues fotografies al *Periódico de Catalunya*, on ja li han publicat moltes portades i reportatges.

S'inicia amb una explicació del trasllat d'una imatge de la Mareddéu de Vallivana que hi havia al Col·legi d'Escolapis del carrer de la Diputació a la Parròquia de Sant Pancraç, al carrer Badajoz n° 130. Continua amb l'enumeració de la junta Directiva de la Colònia, amb una explicació del canvi de dates de les festes, una descripció de la seua Bandera, de l'entrada de les Colònies, de la Mareddéu i del dia 24 d'agost, dia de la seua festa. Es reproduceix íntegrament el sermó que l'Abat de poblet va pronunciar (la revista AU! n'haví reproduït la primera part). S'hi transcriuen els parlaments que es van fer i les poesies. Acaba amb una relació de donatius i

amb l'estat de comptes.

Està escrita íntegrament en la nostra llengua i té 26 pàgines. A la contraportada hi ha una foto a tot color amb un castell que van alçar el castell de Morella al fons. Enhorabona! tant per l'organització del seu dia com per la qualitat de la revista.

## L'EXPRESSIONE ESCRITA A L'ESCOLA

### Elements per a una pedagogia del text.

Eixos són el títol i el subtítol de l'article de Joaquim Dolz publicat a la revista **suport per a l'ensenyament en valencià**, n° 3, que edita la Conselleria de Cultura Educació i Ciència de la Generalitat Valenciana.

S'hi fa una revisió dels objectius que es planteja l'escola, però que no els compleix. Per exemple l'escola s'acontenta en "fer escriure", però no ensenya "com escriure", es proposa ensenyar la gramàtica per millorar l'expressió, per millorar l'ortografia, per reflexionar sobre les característiques de la llengua, per donar una terminologia útil per a l'ensenyament d'una altra llengua, per desenvolupar la intel·ligència, etc. L'autor considera que són massa objectius i tots alhora.

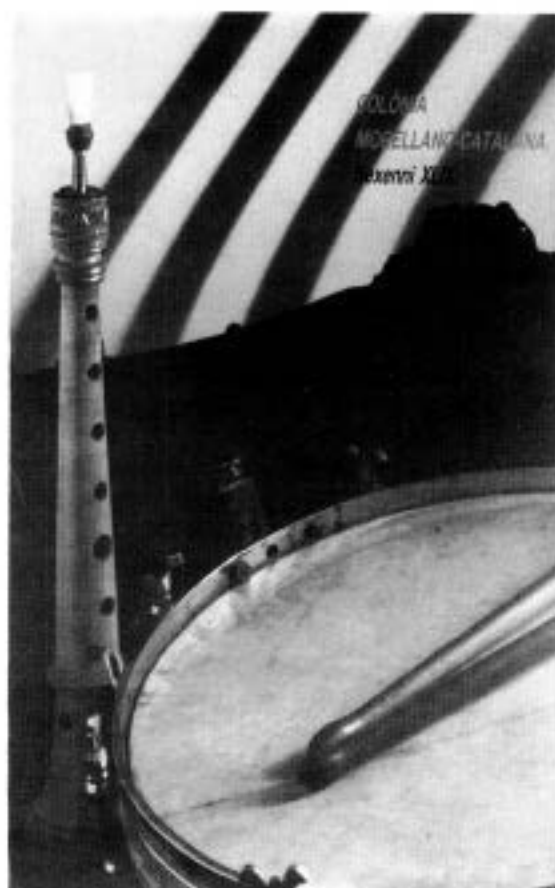
Proposa, en les pàgines que van de la

39 a la 52, la pedagogia del text per millorar les competències expressives dels alumnes. Exposa tres exemples diferents per il·lustrar la seua alternativa a l'ensenyament actual: la planificació dels contes, l'ús dels organitzadors del text i una exposició dels efectes de la seqüència didàctica. L'article acaba amb una bibliografia actualíssima on s'inclouen nombrosos articles seus, fruit de la seua intensa dedicació a la pedagogia, a la qual ha centrat, juntament amb la psicolingüística, la seua brillant tesi doctoral sobre el funcionament dels temps verbals en el text, que defensarà molt pròximament a la Universitat on treballa: Ginebra, on ha exercit el seu mestratge Piaget i actualment ho fa J.P. Bronckart, el seu director de tesi.

## BISGARGIS

El número 222, de juny-juliol i agost del butlletí de la colònia i la vila del Forcall parla dels 90 anys que fa que hi són les germanes de Santa Anna, de les festes, de l'exposició sobre el foc, d'història, del Mil·lenari de Catalunya i dels 750 anys del País Valencià, sobre el Mésom de la vila, dels rius, de la discoteca "La Factoria", de la setmana santa i de diferents notícies del Forcall.

La revista té 16 pàgines i està escrita molt majoritàriament en castellà.



## Las Hermanas de Santa Ana.

Esto son Las Hermanas de Sta. Ana celebran los 90 años de existencia en Forcall. Debería haber júbilo y celebración, y sus amigas han silencio. No nos atrevemos a preguntar si llegarán al Centenario, ¿no es verdad?

Cada forcallano se ha beneficiado directa o indirectamente de su labor. ¡Cuántos saben leer y escribir, gracias a ellas! Es indudable el papel que han tenido con las mujeres forcallanas, en otra época consideradas ciudadanas de segunda clase, y ¡cuántas familias más difíciles de cuantificar! Ellas han sido consuelo, alivio, alegría de risas y lágrimas, formadoras y punto de anclaje en situaciones de emergencia.

En la sociedad actual, algunas necesidades que ellas cubrían han sido asumidas por instituciones oficiales y su papel efectivo parece estar de baja. Si queremos que las Hermanas continúen en Forcall, hay que negociar posibilidades de permanencia, estables. Evidentemente la actual situación no lo es y las Superiores requerirán sus servicios en otros hospitales, Residencias o Suburbios.

En el caso de que Forcall resolviese negativamente la disputa y se llegara a prescindir de sus servicios, no queremos que se marchen como fugitivas por la puerta de atrás. Seamos salientes, y salvemos el honor. Queremos que les llegue la voz agradecida de 90 años de labor irreplicable, con las generaciones forcallanas.

Ojalá el Forcall sea la solución y sus "vigueros i viguetas" celebren el Centenario con las Hermanas de Sta. Ana, buen asentado entre los forcallanos, precisamente en el pórtico del siglo XXI, que es cuando corresponderá celebrarlo.

Carmen Ferrer.

# ORELLA ESCRIVANA



## «Visca Sant Roc i el seu porquet» i l'Ajuntament i «Morella»

Xè, diu que done gust d'informar-se a la "Revista de informació local" *Morella*, que arribes a saber coses que no mai ho hauries dit!: Resulte que Sant Roc va amb un "porquet" -igual ho han decidit a alguna Comissió de Govern, representatiu si que en serie!-; que a *Morella* la gent parle castellà, que les crueldes es diuen "cogomes", que les boletes, en castellà, es diuen **bolas**.

I és que no s'acabe de dependre mai!. Ara resulte que les festes d'agost són de la Mare de Déu de Vallivana, que a més són "Fiestas Patronales", i a la pàgina central ja són "Fiestas Mayores". A mi l'evolució del saber me fa voltar el cap! I és que resulte que jo, a la meua edat, de matemàtiques no en sé, perquè:

**BOUS I MÉS BOUS DE SANT ROC + DIA DEL TURISTA + DIA DE L'OFERTA + DIA DE LA TERCERA EDAT = FIESTAS PATRONALES**

Porbre Sant Roc! li han canviat el gos per un gorrino, i per si fore poc l'han fet entrar en conflicte de competències divines amb una MaredeDéu! Això arribarà al Tribunal Constitucional Celestial!

(Hi ha que diu que això ha passat perquè com han de menester tots els bous del barranc de *Lossano* per fer les festes, i la MaredeDéu està tan prop, a *morella* se trobarie com si estare al Santuari).

I és que eixa revista és una font de novetats! S'haurie de dir **MORELLA NOVEDADES**. Resulte que a José Maria li diuen Redento. I que una fotografia dels torneros és més important que els mire que no ells, la llàstima és que ell no deixare mirar en vida els documents, que segons la revista, tenie.

\*\*\*\*\*

Però no s'acabe ahí! Hi ha lliçons de periodisme a càrrec del seu director, que resumiré perquè a vore si estos jovenets de l'Equip de Direcció d'AU! en deprenen una mica.

Norma 1ª.- Si et pregunten perquè has escrit una cosa, has de respondre a quin domicili t'han enviat la carta.

Norma 2ª.- Si et diuen que eres el director de la revista d'un ajuntament del mateix partit que el teu, has de respondre que els directors generals també són del mateix partit que governa.

Norma 3ª.- Si no saps què dir, escriu que vols que et llegisquen com més lectors millor; o bé si els teus adversaris polítics no fan classes o treballen per a gent de tota ideologia.

Norma 4ª.- Encara que la teua revista face interpretació partidista has de dir que són els altres qui la fan, encara que sigue des de la revista del seu partit.

Norma 5ª.- Si vols intimidar, pots amenaçar en publicar coses que els lectors no puguen endevinar si existeixen o no.

Norma 6ª.- Has de respondre al que et pregunten de manera breu, i cap al final, amb un to paregut a: "*En cuanto a lo tuyo, (forastero) puedo asegurarte que te cité por deferencia*".

Tota una lliçó! La llàstima és que no l'hage poguda publicar a la revista del seu partit, i ho hage hagut de fer a la de l'Ajuntament, que paguem entre tots! Segurament ere la 7ª regla, ara referent a l'economia del partit.

\*\*\*\*\*

### LES ROGATIVES PERILLEN

L'eficàcia dels APLECS en portar aigua fa perillar l'existència de les roga-

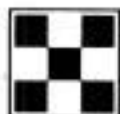


PRIMERS EN INVESTIGACIÓ  
PRIMERS EN VENDA  
PRIMERS EN RESULTATS  
PRIMERS EN SERVEI

COMPROVEU ELS NOUS  
PLANS PER A CONILLS

### Gallina Blanca Purina

- explotació intensiva
- explotació mitja
- minifundi



### Gallina Blanca Purina

programa el futur  
amb la investigació d'avui

## Ací Les gàbies



# EXTRONA

produir per a  
més i millor

HIGIÈNIQUES - MANEJABLES  
DURADERES ECONÒMIQUES

;;SOL·LICITE CATÀLEG INFORMATIU!!

DISTRIBUIDOR EN ESTA ZONA: C/ Sant Lluís, 51 - Tlf. 18 10 90  
ANTONIO MOLES SEGURA CINTORRES

tives, d'ara endavant quan faltará aigua, es farà un aplec.

També hi ha qui interprete que algú fa rogatives perquè ploque als aplecs. Tant s'hi val una cosa com una altra d'aigua no n'ha faltat.

\*\*\*\*\*

#### CANVI DE MAJORIA

Encara que només fore a la missa de Vallivana i al Retaule, la majoria de l'Ajuntament va canviar de color polític: dels que sempre guanyen n'ere un i els que els toque perdre n'eren dos.

\*\*\*\*\*

#### L'IMPRESINDIBLE

Aquell cronista puntual que m'acusa-ve de precipitada i indocumentada, resulte que encara no ha acabat d'escriure la crònica de les Festes, de les de cada sis anys. Amb tanta temor de no precipitar-se, ho haurà fet des de molt alt. A vore si per a l'Anunci que ve ja ha eixit de l'alvenc.

I és que els directors de les revistes estan en un to pedagògic que mane callar! Deu ser la 8ª norma que ens faltave: Si no trobes qui et fa un article, busca't un cronista imprescindible.

\*\*\*\*\*

#### ACUSACIONS A LA REVISTA AU!: ARA ÉS DE FORÇA NOVA

A estos "sagals" de l'Equip de Redacció els n'arreen per tots els cantons, ara

una de freda, ara una de calenta. Els uns els diuen que són reaccionaris, els altres progressistes, els progressistes que de Força Nova, clericals, antidemòcrates i mentirosos. Si que n'arriben a ser de coses alhora! El que no he vist que ningú utilitze el mateix mitjà que ells: l'escrit. Les paraules se les endú el vent i és molt fàcil de parlar... M'agradarie que ho escrigueren! I em conste que publiquen tot el que els arribe, tot!

\*\*\*\*\*

#### QUIN PLA! AIXÒ NO ÉS PLA D'EXPLICAR EL PLA

El senyor que explicave el pla perquè quedare més clar, ho fee en castellà. El que no és pla és que hage segut el president d'una associació *por la libertad de enseñanza del valenciano*. Va quedar ben clar que el que vol és parlar en castellà a un públic 100 per 100 valencià. Molt lliure ell... Quasi tots els seus interlocutors, tan deferents, no li parlaven en la llengua de la qual ell ha renegat i diu defensar. Val més un exemple que mil arguments!

\*\*\*\*\*

#### NOVA DEFINICIÓ D'EQUANIMITAT

Per resoldre els conflictes quan 2 parts estan enfrontades la solució és buscar una persona d'una de les parts, per aca-

bar-ho d'arreglar. Exemples pròxims: el Pla Urbanístic i la revista *Morella*. De no tan pròxims... a cabassos, i tan criticables com els primers.

\*\*\*\*\*

#### L'INCOMBUSTIBLE SENTIMENT TAURÍ

La intervenció de la primera autoritat municipal a un debat de la Setmana de la Joventut va ser una brillant metàfora taurina. Va dir que se sentie com un bou quan el desencaxonen a la plaça. I, efectivament, va embestir bravament. Va hi haver una *cogida* forta: a un que li va preguntar de manera molt correcta se li va aventar com un "Victorino". I és que els bous i la democràcia són com la casalada i la velocitat...

Però com els bous als quals ells es referie –els de la plaça, amb vestit i tot–, igual sabie que no s'havien de celebrar a causa de l'aigua, va aprofitar l'ocasió per oferir una *lídia* sonada, no perquè el públic demanare cap orella, sinó per tot el contrari. Això es veu que no va ser prou per calmar la seua afició, ni tampoc els dies de bous; després de la celebració d'un convit social d'un dels membres del seu partit, van anar a la plaça de bous, i van assoltar un bou que estave tancat allí. Qui sap si l'afició taurina es vol sublimar amb la política, o à l'inrevés. Llàstima que Freud morire justament ara fa cinquanta anys!



**CAJA RURAL PROVINCIAL  
DE CASTELLÓN**

**Su caja fuerte**



# Cultura

## Tota la Bibliografia sobre la Comarca

Al mes de juliol d'enguany s'ha acabat l'elaboració de la **GUIA BIBLIOGRÀFICA COMENTADA DELS ESTUDIS SOBRE LA COMARCA DELS PORTS**. S'hi poden trobar tots els llibres i articles que tracten algun aspecte de la comarca.

Es pretén proporcionar una eina de treball a totes les persones interessades en qualsevol dels aspectes de la nostra realitat. A la introducció podem llegir:

"Hem intentat que la realització d'aquesta guia —dotada amb la beca "Francesc Ripollés Montserrat"— sigui el més exhaustiva possible; tot i amb això, aquesta primera aproximació es podrà anar enriquint amb les lectures dels diferents especialistes de cada àrea, i completant les llacunes involuntàries —per altra banda lògiques i inevitables— de cara a la imprescindible publicació. Cal que assenyalem la necessitat de buscar un suport informàtic adequat per tal de mantenir la Guia actualitzada.

En primer lloc presentem una BI-

BLOGRAFIA SOBRE LA MATA que explica el criteri que s'ha de seguir per a la seua elaboració.

Les persones que s'han encarregat de cada àrea han estat les següents:

ARQUEOLOGIA, PREHISTÒRIA, HISTÒRIA ANTIGA, Ferran Arasa. INDUMENTÀRIA TRADICIONAL, Pilar Dolz.

LITERATURA, Lluís Meseguer. FEMINISME, Marisol Pitarch.

LLENGUA, Ernest Querol.

ANTROPOLOGIA I ETNOGRAFIA, BIOLOGIA, GEOGRAFIA, HISTÒRIA, MEDI AMBIENT, PENSAMENT I MÚSICA I DANSES, Carles Ripollés.

GEOLOGIA, Xavier Querol.

AGRICULTURA, Joan Rallo.

ART, Paquita Adell.

MEDICINA, (\*).

BIBLIOGRAFIA ESPECÍFICA SOBRE SORITA, LA BALMA I PALANQUES, Manuel Beser i Jordà.

(\*) El llistat que apareix a l'àrea de Medicina l'ha aportat Rafael Monferrer Guardiola, només com una col·laboració ràpida, en no haver-la pogut realitzar la persona encarregada inicialment.

Tanmateix, en l'elaboració de cada àrea s'han anat intercanviant les troballes que s'anaven fent en les altres. A

més, cal agrair a tots aquells que han col·laborat, aportant dades i llistats bibliogràfics com Manuel Grau Monserrat, Rafael Monferrer Guardiola, Tomàs Escuder i Palau i Julià Pastor i Aguilar.

En recollir la bibliografia hem tractat de ser especialment exhaustius en les referències de llibres; les principals revistes del nostre àmbit també han estat buidades (Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura **BSCC**, Boletín de la Asociación de Amigos de Morella y su Comarca **BAMYC**, **Els Ports i AU!**), i algunes revistes locals com el **Boletín Cincorres**. A causa de la manca d'índexs de les revistes hauria de fer-se una recerca hemerogràfica, si més no, de totes les publicacions de la comarca. Caldrà revisar íntegrament, entre d'altres: la **Fulleta** de Vallivana, **El Groc** i **Bigargis** del Forcall, la revista de **Castell de Cabres**. També hem de lamentar la manca de catalogació dels nostres arxius, que dificulta enormement tota tasca investigadora.

Esperem que aquesta eina de treball sigui profitosa a tots aquells que la puguen utilitzar. Eixa ha estat la nostra principal intenció.

EL GRUP D'ESTUDIS DELS PORTS

## Concessió de les beques d'AMYC

Reproduïm a continuació l'acta de la resolució del jurat:

"A la ciutat de Morella, i a les 22 hores del dia 7 d'Agost de 1989 es va reunir el jurat que havia de destriar la concessió de les BEQUES-ESTUDI '89 patrocinades per l'Associació "Amics de Morella i Comarca", constituït per les següents persones:

- President: Dr. En Manuel Grau Monserrat, Catedràtic, Professor titular de la Universitat de Barcelona.

- Vocals: En Ximo Puig Ferrer, Cap del Gabinet del President de la Generalitat valenciana.

En Teudo Sangüesa Esteban, Professor i director del Institut de BUP de Benicarló.

En Xavier Fabregat Antolí, Advocat, Cap del Servei de Cultura i Educació de la Comarca dels Ports de Morella.

En José Segura Sales, Regidor de Cultura de l'Ajuntament de Morella.

- Secretari: En Salvador Ortí Aguilar, Professor d'E.G.B., director del Col·legi "Virgen de Vallivana" de Morella.

Vistes i estudiades les corresponents instàncies el jurat arriba als següents

acords:

1º- Donar per no convocada la Beca de l'Exma. Diputació de Castelló donat el cas de que encara no ha satisfet la dotació corresponent als anys 1987 i 1988.

2º- Com a conseqüència que el Molt Il·lustre Ajuntament de Morella ha considerat ésser massa restrictiu "La Senyera i l'Escut de Morella" com a tema de la Beca i l'ha fet extensiu a qualsevol altre que tractés sobre la nostra ciutat, el jurat acorde concedir les 85.000 pessetes de la Beca a la proposta de treball presentada pel Sr. Josep Alanyà i Roig domiciliat a Barcelona, i que porte per títol:

"UN SEGLE I MIG DE VIDA MORELLANA (1285-1432)".

3º- Concedir la Beca-Estudi patrocinada per l'Il·lustre Ajuntament de Vilafranca i dotada amb 25.000 pessetes al projecte de treball "EL CICLE TRADICIONAL DELS CERELS A LA COMARCA DELS PORTS" del que són autors: Na M<sup>a</sup> Carmen Sales Pitarch i N'Ana Maria Puig Ortí de Morella.

4º- Atorgar la Beca-Estudi "Francesc Ripollés Monserrat" dotada amb 100.000 pessetes al treball titolat "NOTARIOS I NOTARIADO EN MORELLA ENTRE LOS SIGLOS XIII AL XVI" del que és autor En Vicente García Edo, veí d'Onda.

5º- Concedir la Beca-Estudi patrocinada per un morellà anònim dotada amb 50.000 pessetes al projecte de treball titolat: "EL CICLE FESTIU ANUAL A LA CIUTAT DE MORELLA" del que és autor En Julià Pastor i Aguilar de Morella.

i 6º- Adjudicar la Beca-Estudi patrocinada per En Antoni Ferrer Sabater dotada amb 100.000 pessetes al treball presentat per En Serafín Gamundí Carceller de Morella titolat: "GUIA DEL ANTIGUO TERMINO MUNICIPAL DE MORELLA".

El jurat lamenta no poder concedir altres Beques per manca de dotació a la resta dels treballs presentats.

I per a que conste als efectes escaients signen la present acta sent les 23'30 del dia de la data."

# Creació

## Vallivana (III)

Mig hora més tard, Vallivana pujave asplai l'escola que duie a les habitacions. Va obrir la porta poc a poc, i sense encendre la llum, s'anave traent la roba per cobrir el seu prim cos amb un camisó de franel·la.

La poca claror que entrave pels vidres del balcó venie de la llum dels fanals del carrer, que en aquella hora de la nit estaven encara encesos, però que no tardarien molt a apagar-se, segurament abans que Vallivana s'adormire.

Àgil com un gat va introduir-se en la buidor del llit matrimonial, va notar el cos calent del seu marit i va escoltar, com tantes altres nits, els seus ronquits forts i fermes.

En aquell precís moment va enyorar els primers anys de matrimoni, i com en les fredes nits d'hivern, ella s'acotxave entre els seus braços sentint aquella protecció i aquell caliu que tant li agradaven.

Ara tot allò s'havie convertit en un record, i Vallivana, famèlica com estave de tendresa, s'acorrucave com un caragol, lluny del seu home, i mossegave la coixinera per no fer soroll mentre unes llàgrimes li baixaven galtes avall.

La claror dels vidres va desaparèixer, enfosquint-se de cop tota l'habitació. La llum dels fanals del carrer havie marxat i el ritme del temps transcorrie lent mentre ella seguie desperta i capficada en els seus pensaments.

Amb els ulls humits i la mirada perduda en el temps, Vallivana recordave aquells darrers dies d'escola, aquella època escolar que —per a ella i per a tants altres xiquets i xiquetes del poble— s'acabave per sempre més.

"Quines ganes teniem de ser grans quan encara erem unes mocoses" —es deie a ella mateix.

L'acabament de l'escola volie dir l'entrada en el món del treball i, per tant, la possibilitat d'ajudar a casa amb un jornal·let. També volie dir anar al ball molt més sovint, i no tan sols el dia de Sant Antoni i les festes d'agost. Ere també començar a relacionar-se amb xics i possiblement festejar. D'alguna manera, ere adquirir la majoria d'edat quan tot just se tenien catorze anys. Vallivana i les seues amigues començaven a tindre uns interessos i unes necessitats diferents a les que s'havien tingut fins aleshores.

Però tota aquella il·lusió se vorie trençada més tard amb el pas dels anys quan Vallivana va conèixer les baixes temperatures de l'hivern davant d'uns telers o pujant i baixant a la fàbrica.

El cas és que aquell darrer dia d'escola va ser celebrat d'una manera molt especial per Vallivana i les seues amigues, que ja feen els seus plans en aquell calorós estiu en què la calitja fomie el quitrà d'aquells carrers tan mal asfaltats.

Les seues paraules estaven, sense dubte, carregades de menuts projectes. "A mi m'ha dit ma mare que dels diners que guanyo en donaré una part a casa i els altres me'ls posaran a una cartilla" —deia Trini molt contenta.

"Quina sort que tens" —responia Vallivana. "Pos jo hauré de donar-los tots a casa, però ma mare m'ha dit que començaré a fer-me l'aixovar i em donarà alguna perreta per a mi".

Van passar aquell estiu amb una mica més d'ansietat del que ere costum, i per fi, va arribar el dia que Vallivana va començar a treballar a la fàbrica. Entra ve a les cinc del matí i acabave a les dos del migdia. Només tenie una mitja hora per esmorzar.

La mirada de Vallivana seguie perduda en els records i, calenteta com estave al llit, recordave amb tremolins la duresa de l'hivern quan a les cinc del matí baixave depressa pels carrers, camí de la fàbrica. A aquelles hores el sol encara no havie fet acte de presència i el fred sec del matí gelave el seu rostre, mig tapat per unes mans cobertes d'uns gruixuts guants de llana.

Pel camí, mentre baixave per les costes, ombres humanes i cossos encongits se trobaven pels carrers del Sol de Vila.

"Bon dia. Si es que se pot dir" —s'exclamaven uns.

"Au, a la faena" —dien les altres amb resignació.

A les cinc en punt, els treballadors posaven en marxa les màquines i els telers començaven a funcionar mentre les dones s'anaven posant els davantals i els mocadors al cap.

Acte seguit se posaven davant dels telers, i aquests anaven teixint el mateix temps que els ulls i les mans dels treballadors vigilaven que cap fill s'escapare.

Mentre treballaven xarraven una mica amb els companys del costat, però aquell soroll infernal que feen les màquines i els telers impedié que la conversa fore normal. Per això preferien callar de vegades i deixar les converses per l'hora d'esmorzar.

Quan era l'hora del descans se sentaven tots en rotgles i, entre mos i mos, eixien històries i novetats del poble.

Normalment els homes i les dones feen rotgles separats. Quasi mai estaven junts.

Dels telers anave eixint una barreja de llaneta i pols que omplie l'espai apoderant-se de les cel·les, de les pestanyes i sobretot del monyo d'aquelles poques treballadores que no portaven mocador.

Ere una imatge molt quotidiana vore pujar pels carrers a la gent de les fàbriques coberta d'una borra grisa, una mica semblant a la neu, només que no ere neu ni ere blanca.

Al principi, quan Vallivana arribave a casa se rentave la cara maleint aquella borra, però poc a poc va acostumar-se com si formare part de la seua persona.

Sense dubte, els moments més durs que va passar, i que ara recorde, ere aquell fred, aquella sensació de fred als peus que al llarg del matí quasi els tornave insensibles de gelats com estaven.

"Quin fred que vam passar Déu meu, quin fred". "Sort que baixave la mare amb la caixeta de les brases, si no, algun dia m'haguera quedat erta" —pensava Vallivana.

Ere un moment miraculós quan Vallivana vee arribar a sa mare amb el braser a la mà.

Aquell braseret ere una caixeta de ferro foradada i amb una ansa, a fi de fer-la transportable. Dins de la caixeta hi havien algunes brases barrejades amb carbó, i tot estava cobert per condra per a què el foc i l'escalfor duraren més.

Vallivana posave el braser al costat dels peus, baix del teler. Pels foradets eixie l'escalfor suficient per reanimar, si no a un mort, sí a uns peus que quasi ho estaven.

La mare de Vallivana en aquell temps ja no treballave, ho havie deixat per motius de salut. A tots els anave molt bé que estiguere a casa, ja que quan arribaven a dinar se trobaven el menjar calent i acabat de fer.

El record de sa mare, que havie mort un mes després del seu casament, estave intimament lligat a aquell braseret que Vallivana encara guardave a la falsa de sa casa.

Nati

# TRADICIONS POPULARS

## Este raconet del món

per DOMI PASTOR

En certa ocasió me van encarregar uns amics que acompanyara un senyor de carrera, que havia de fer unes visites pel poble. Anave acompanyat del seu secretari.

Anàvem els tres dins del cotxe i, en enfilar l'Hort del Baró, sense més ni més m'assolte:

– Vosté, ací, no se sent ofegada?

Croent-me que ho die per les pujades de les costes, li vaig contestar:

– Respiro molt bé i tinc el cor molt sa.

Ell va respondre:

– Ho dic per les murades, perquè ací dins se tenen que sentir ofegats i moros. Vosté ha provat mai de viure a una capital i xafar l'asfalt?

Jo li vaig dir:

– L'única gràcia que li demano a Déu és que em dixes morir a este raconet de món.

El secretari me va preguntar quina vida feia i me va dir que li pareixia que vivia de forma pareguda a una capital.

En arribar a este punt li vaig dir:

– De joveneta vaig passar algun hivern a una capital i ja sé com és.

Morella és més famosa de lo que mos pensem. És coneguda a molts llocs i per moltes i diverses raons. A València trobareu el carrer Morella i l'hostal Morella Conxa Rodríguez en el seu llibre **Ramon Cabrera, a l'exili** fa referència al nom de Morella en un carrer de Wentworth, prop de Londres.

El P. Ramon Martí va enviar la fotografia que ací es publiqui, perquè voltant per Los Angeles va trobar avingudes amb noms de per ací, però va tindre bona sorpresa quan va trobar este rètol a Hollywood indicant el carrer Morella. Tot sorprès mos va escriure dient-ho. Tenie interès en descobrir qui havia posat el nom, però no ho trobave. Al remat li van indicar que havia d'anar a consultar-ho a una biblioteca que li quedava molt lluny. A hores d'ara eixa faena li ha quedat pendent, encara que ja fa uns quants anys que va enviar la fotografia.

Jo crec que eixe nom el deguere suggerir Jaime Prades Guardiola que estave molt ficat en la indústria del cine i va ser vice-president de la Samuel Bronston Productions (productora de la pel·lícula "El Cid"). Ere fill de mare morellana i



nét de Posso, a qui ja us vaig presentar en el meu article sobre el bous de Sant Roc.

Poc se podie pensar Jaime Prades quan va estar a Morella l'any 1961 que ma mare puguere recordar-se'n del festeig dels seus pares.

Ma mare me va contar que el cadirer Posso tenie quatre filles, prou instruïdes per a aquells temps i prou fines i senyoretetes, cosa que en aquella època classista no ere ben vist, perquè total... Què vols? Filles de cadirer.

Una de les filles de Posso, anant de viatge (en aquell temps en diligència de tracció animal), va fer conversa amb un altre viatger i com la velocitat no ere molt alta la conversa se va fer llarga. Va haver prou temps per contar-s'ho quasi tot. Va resultar que aquell home venie d'Amèrica i anave a visitar la família a les Coves de Vinromà i que, de tornada cap a les Amèriques, volie endur-se un germà seu. Resumint; el viatger se'n va anar cap a casa i va comentar amb son germà la conversa que havia tingut amb aquella xica i lo agradable que li havia paregut.

El germà, sense pensar-s'ho dos voltes, se'n ve a conèixer-la. Se fan "novios", se casen i se'n van a treballar al negoci del germà. I ja van viure allí sempre.

Tot açò és el motiu que em fa pensar que el nét del tio Posso, molt considerat a Los Angeles, va ser qui va donar el nom de Morella a l'avinguda de la qual parlàvem.

Us hai parlat d'estes coses, perquè me xoque molt que alguns morellans se senten més importants quan vénen a Morella des de la capital on residixen i, a més de manifestar poc entusiasme per les nostres coses, quasi mos miren als del poble com si forem de més poca categoria. Se veu que no sabem lo que és bo!

Pensant en això us voldria posar una espècie de descripció de diferents tipus de morellans que viuen fora del poble.

A.– Els que estan fora, però estan contínuament pendents de lo que passe al poble. Se'n recorden de tot lo que passe i ho viuen amb intensitat de forma que podríem dir que tenen l'esperit a



Morella. Estos, vénen sempre que poden i els veus contents i satisfets d'estar ací, recorden i retroben els amics, recorden els jocs de quan eren menuts, el temps d'escola, en fi, totes les coses i quan tenen dos hores de temps ja els tens ací, ni que sigue només per una vesprada, perquè el poble és sa casa i, encara que a la capital tinguen una bona posició per estudis o per treball, mai disfruten tant com quan es troben per ací pujant i baixant costeres. Això m'ho va dir una dona, que en marxar de Morella ocupava una categoria social més elevada que quan estave ací, però ella continuava aferrada a lo seu.

B.— Els que vénen només d'estiu i al primer cerç que auloren per Torre Miró queden arrupits com a panses i només sents que diuen:

— A l'estiu bé, però ara este poble és avorrit i no quede ningú. Fem una repassadeta, bons amics. Recordeu de quan vivíeu ací i éreu tots sagals quines comoditats teníem? La majoria anàvem amb espadenyes. Les sabates per al diumenge. No tots teníem abric i amb una bona bufanda passàvem com podíem. Les cases tenien passadissos d'entrada i escales sense portes. La porta del carrer, a moltíssimes cases, ere porta partida i la part de dalt regularment estave oberta per donar claror. Estufa en tenien només les cases privilegiades. A les altres cases un braser per a tot anar. Als balcons més d'una garita. Les nevades eren fortes i gelave molt. Si les espadenyes es banyaven per la neu, s'havien d'assecar al braser i tornar-se-les a posar.

L'aigua, amb cànters a la font fere el temps que fere. I la capçana per portar el cànter i els esquitxits que caién se gelaven prou sovint. Se llavave al llavador i,

a voltes, trencant el cresp de gel de damunt. Amb tot això i sense vitamines ni medicaments reforçants se fee una collita de prunyons molt abundosa.

Realment no puc comprendre com estos morellans se queixen ara del fred, si tenim les mateixes comoditats que ells tenen a la capital. Que no us hau fixat que les cases estan acondicionades i tot lo món s'espavile?

C.— Morellans que vénen de tard en tard.

Diríem que morellans de Sexenni. Solen ser dels que recorden només lo que els convé o lo que els ajude a fer un poc el "majo". Ben assentats a un silló a sa casa o a la tauleta d'un cafè arreglen i repasen tot el poble, censuren tot lo que se fa, desanimen més que menys als qui treballen. Volen tindre i, segurament tenen, els mateixos drets que tots, però per a això cal també arrimar el muscle al treball que es fa del poble, cal col.laborar un poc, és precís rascar-se un poc la butxaca per contribuir a què les coses estiguen arreglades i les tradicions es mantinguen vives.

Un dels comentaris de cafè a què em vull referir és el que vaig sentir que no s'havia de privar a la gent de pujar al Pla dels Estudis el dia de l'entrada de la MaredeDéu, perquè sempre s'havie pujat i hi havie més entusiasme.

¿Estes persones han considerat en un moment o altre, quanta gent hi havie dins de Morella els anys que ells diuen i quanta gent el dia de l'anunci i el dia de l'entrada de la MaredeDéu? Si ara en un dia de bous tot quede desbordat pel turisme, com s'atreveixen a comparar?

Si els preguntes per coses que estan a la vista, resulte que no s'han fixat massa, però asseguren que són com ells diuen. Ademés els que estem ací no podem

comprendre lo adelantats, ben situats i pitos que són a la capital. Allí sí que fan festes i tot és a l'engròs,

També els hi ha que voldrien una Morella immòbil, parada en el temps, que els fere d'espill per satisfacer la seua nostalgia, i els sap mal que les coses canvien, que les persones i les entitats progressen al ritme dels temps. Els agradaria trobar les coses com ells les van deixar.

Morella és la casa de tots. Les Murades en lloc d'afegar abracen i protegeixen. És lloc d'acolliment per a tots amb benvinguda cordial. Però els qui vinguen que se'n guarden ben bé d'humiliar-mos massa per ser morellans que vivim a Morella, mantenint el caliu de la llar, no sense esforç moltes voltes. I no hi ha dret que ni els forasters—ni menys alguns morellans absents—vinguen a desanimar-mos, a mirar-mos com a poc i a despreciar la vida del poble, perquè eixa no és la seua "faena". Som encara una grapatada de morellans que solem dir:

— Benit sigue Déu, que mos dixe morir a este raconet de món.

Fa pocs dies comentave una senyora argentina que va vindre a conèixer Morella, que li havien dit:

— "Cuando vayas a España no dejes de visitar todo lo artístico i bueno que tiene Madrid, però no regreses sin haber visto Morella".

I, en preguntar-li què li havien paregut Madrid i Morella, va dir:

— "Madrid es una gran urbe y una maravillosa capital con lo que ello conlleva de gradiosidad y magnificencia, pero al ver este pueblo he quedado encantada y les digo: Morella es nada más y nada menos que eso, Morella".

**Discoteca**

**Pub**



**Sala  
d'Actuacions**



# HOTEL CARDENAL RAM RESTAURANT

**Roque Gutiérrez Romero**  
*Director Gerent*

COSTA SUNYER, 1 - TELÈFON 16 00 00 - MORELLA



SEGURA BARREDA, 8  
CARRERÓ  
DE LA PRESÓ, 5 i 7  
TELÈFON 16 03 36  
MORELLA (Castelló)

Restaurant  
Típica cuina Morellana

*Especialitat en Corder farcit trufat*

# El colp de l'Estat

Todos  
al  
suelo

Este es mi Barrio-nuevo

